

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА КРИТИКИ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
для студентів IV курсу денної форми навчання
філологічного факультету
напряму підготовки 6.020303 Філологія
спеціальності «Українська мова та література»

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 82.0(076)
I-895

Укладач:

О. О. Подлісецька, кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського літературознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рецензенти:

Т. Й. Бандура, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та зарубіжної літератур Південноукраїнського національного університету імені К. Д. Ушинського;

І. В. Нечиталюк, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

*Рекомендовано вченою радою
філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 3 від 30 листопада 2022 року.*

I-895 **Історія літературознавства та критики** [Електронний ресурс] : електрон. метод. вказівки для студентів IV курсу денної форми навчання філол. ф-ту напряму підготов. 6.020303 Філологія спец. "Українська мова та література" / О. О. Подлісецька. – Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. – 68 с. – 0,9 МБ.

Методичні рекомендації допоможуть студентам засвоїти еволюційні шляхи розвитку літературознавства, ознайомитись зі школами й напрямками розвитку літературознавства в Україні та в Європі. Під час вивчення предмету студент опановує особливості функціонування історичної та філологічної шкіл.

Методичні рекомендації адресовані студентам старших курсів, що вивчають історію літературознавства та критики.

УДК 82.0(076)

ЗМІСТ

Передмова	4
Програма курсу «Історія літературознавства та критики»	7
Тема 1. Літературознавство як наука. Періодизація літературознавства	8
Тема 2. Формування історичної школи в літературознавстві	11
Тема 3. Функціонування історичної школи літературознавства як провідної методології ХІХ ст.	17
Тема 4. Психологічний напрям в історичній школі	28
Тема 5. Філологічна школа в літературознавстві ХІХ – поч. ХХ ст.	32
Тема 6. Стан українського літературознавства 20–30-х років ХХ ст.	38
Тема 7. Літературознавство 40-50-х років ХХ ст.	45
Тема 8. Літературознавство епохи 60-х років	49
Тема 9. Дискурс модерного літературознавства в 90-х та 2000-х роках	51
Теми для самостійного опрацювання	56
Тести для перевірки знань	57
Питання до заліку з курсу «Історія літературознавства та критики»	62
Рекомендована література до курсу	65

Передмова

Предмет «Історія літературознавства та критики» спрямований на дослідження українського та зарубіжного літературознавства, його становлення, розвиток та функціонування. Під час вивчення даного предмета студенти досліджують історичні етапи українського та світового літературознавства від античності до сучасності. Українське літературознавство протягом свого історичного розвитку функціонувало у двох школах: історичній та філологічній. Кожна із шкіл розгалужується на методи, напрями, стилі, наприклад, психологічний напрям в історичній школі, культурно-історичний напрям тощо.

Літературознавче порубіжжя XVIII–XIX ст. увібрало в себе такі неоднорідні явища як символічний етап історичної школи літературознавства, порівняльно-міфологічний напрям, «народ-ницьке» літературознавство, полеміку Б. Грінченка з М. Драгомановим, погляди М. Максимовича, М. Костомарова, М. Петрова та М. Дашкевича. Під час вивчення предмету студент опановує і особливості функціонування філологічної школи та її модерних розгалужень (поч. XX ст.), дискусією М. Вороного та І. Франка, знайомиться з критичними розвідками Л. Українки, С. Єфремова, М. Євшана, Д. Донцова, естетичними позиціями літературних критиків з «Української хати», аналізує історичні перипетії, що призвели до розгрому філологічних традицій в українському літературознавстві на рубежі 20–30-х років XX ст., досліджує витоки й основні етапи літературної дискусії 1920–1925 рр. Особливості означеного періоду постають перед студентами через вивчення літературознавчих поглядів І. Франка та М. Вороного, М. Возняка, Д. Донцова, Олександра та Леоніда Білецьких, Л. Новиченка, діаспорних літературознавців М. Гнатишака та Д. Чижевського. Через поглиблене дослідження причин придушення літературознавчої думки в 30-х роках, кризи материкового літературознавства у 40–50-і роки студент опрацьовує наукове літературознавство в діаспорі, рух шістдесятництва, спроби постмодерного погляду на літературу, «неоміфологізм» та компаративістські студії, виявляючи аспекти літературознавчого розвитку в Україні у II половині XX – на поч. XXI ст. Звертається

увага студентів і на Одеську літературознавчу школу, вчені-філологи якої ведуть історію літературознавства в Одесі посьогодні.

Головною **метою** викладання курсу «Історія літературознавства та критики» є узагальнення й закріплення набутих студентами-філологами знань, отриманих протягом навчальних семестрів: «Вступ до літературознавства», «Історія української літературної критики». Важливими завданнями є також засвоєння еволюційного шляху розвитку вітчизняного літературознавства, починаючи від давнини й до сучасності; знайомство зі школами й напрямками розвитку літературно-критичної думки в Україні (історична школа, філологічна школа, їх напрями); огляд праць провідних вчених; усвідомлення процесів розвитку вітчизняної науки про літературу в контексті світової.

«Історія літературознавства та критики» має **на меті**:

- дати уявлення студентам про певні процеси, характерні для кожного історичного періоду та літературознавчої школи, напряму, течії;
- ознайомити студентів з фундаментальними теоретичними працями з теорії літератури та історії української літератури;
- дати уявлення про історичну та філологічну школи як два основні напрями к. XIX – п. XX ст. у розвитку українського літературознавства;
- розширити уявлення про герменевтичне та структурне літературознавство, їх основні школи, фундаторів, праці;
- доповнити знання про вчених Одеської літературознавчої наукової школи, ознайомитись з їхніми основними працями;
- ознайомити студентів з працями М. Максимовича, М. Костомарова, М. Драгоманова, М. Дашкевича, С. Єфремова, І. Франка, О. Потебні, М. Євшана, М. Хвильового, Д. Донцова, О. та Л. Білецьких, Л. Новиченка, Д. Чижевського, І. Дзюби, М. Павлишина та визначити їхнє значення для українського літературознавства.

Вивчивши курс, студенти повинні **знати** головні етапи у розвитку українського літературознавства, чітко розуміти різницю між історичною та філологічною школою та їх напрямками, герменевтичним та

структурним літературознавством, знати основні теоретичні положення Аристотеля, Ф. Гегеля, братів Грімм, І. Тена, І. Франка, М. Драгоманова, О. Потебні, С. Єфремова, сучасних літературознавців В. Фашенка, Г. В'язовського, Н. Шляхової та ін.

Завдання

студенти повинні знати:

- суть, мету і функції українського та світового літературознавства;
- суспільно-політичні, історико-культурні передумови появи українського та світового літературознавства;
- періодизацію літературознавчої думки в Україні;
- провідні тенденції, загальні закономірності, національну специфіку процесу та етапи його розвитку;
- визначальні ознаки історичної та філологічної шкіл, основних їх напрямів.

вміти:

- аналізувати основні здобутки критики, історії й теорії української літератури;
- розглядати їх як органічну частину світового літературознавства;
- застосовувати отримані знання в педагогічній діяльності;
- виявляти основні ознаки кожного історичного етапу літературознавства;
- орієнтуватись у світових етапах літературознавства;
- визначати характер і етапи розвитку українського літературознавства.

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1.

Історична школа в літературознавстві та критиці XIX ст.

Тема 1. Літературознавство як наука. Методи літературознавства.

Тема 2. Формування історичної школи.

Тема 3. Розвиток історичної школи літературознавства як провідної методології XIX ст.

Тема 4. Розвиток психологічного напрямку історичної школи літературознавства та критики.

Змістовий модуль 2.

**Філологічна школа в літературознавстві та критиці XX ст.
та літературознавство XXI ст.**

Тема 1. Філологічна школа в літературознавстві XIX - к. XX ст.

Тема 2. Українське літературознавство 20–30 х років XX ст.

Тема 3. Літературознавство 40–50-х рр. XX ст.

Тема 4. Літературознавство епохи потепління 60-х років

Тема 5. Дискурс модерного літературознавства в 90-х рр. Розвиток літературознавчої школи філологічного факультету Одеського національного університету.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є історія українського літературознавства та критики

Посібник побудовано так, що студент, крім обов'язкових запитань для практичних занять, знайде додаткові запитання і додатковий матеріал для вивчення теми. До кожного заняття подається основна та додаткова література, теми доповідей та тексти для обов'язкового конспектування. Методичний посібник допоможе студенту підготуватись до практичного заняття, контрольної роботи та до заліку.

Модуль 1. Загальна кількість балів – 55 балів.

Практичні заняття 30 балів; модуль: 25 балів.

Модуль 2. Загальна кількість балів – 45 балів.

Практичні заняття 20 балів; модуль: 20 балів. Доповідь – 5 балів.

Тема 1. Літературознавство як наука. Періодизація літературознавства (4 год)

Основні питання

1. Предмет, мета і завдання літературознавства.
 - а) Основні і допоміжні галузі літературознавства.
 - б) Зв'язок літературознавства з іншими науками.
 - в) Літературознавство як фундаментальна і прикладна наука.
2. Специфіка літературознавства.
 - а) Проблеми наукового статусу літературознавства.
 - б) Проблема об'єктивності в літературознавстві.
3. Школи герменевтичного літературознавства та школи структурного літературознавства.
4. Періодизація світового (європейського) літературознавства.

Додаткові питання

1. Які зв'язки літературознавство має з іншими науками?
2. З'ясуйте специфіку зв'язків літературознавства з філософією, історією, естетикою, фольклористикою, мистецтвознавством тощо.
3. Чи можлива сьогодні єдина методологія літературознавства? Чому?
4. Які завдання має курс історії літературознавства?
5. Поняття літератури. Проблема визначення поняття.
6. Поняття герменевтики. Поняття структури.
7. Постаті Г.-Г. Гадамера, В. Ізера, М. Бахтіна, Р. Барта. Їх роль в літературознавстві.

Примітка. При обговоренні 4-го питання («Періодизація світового (європейського) літературознавства»), кожен студент отримує тему доповіді та готує її із залученням мультимедійних технологій.

Основна література

1. Антична література (Лекційні матеріали у формі repetitorium'у). Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2020. 180 с.
2. Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / [за ред. Марії Зубрицької]. [2-е вид., доп.]. Львів : Літопис, 2001. 832 с.
3. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 296 с.

4. Галич О. А. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. Луганськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. 288 с.
5. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: підручник / за наук. ред. О. Галича. К.: Либідь, 2001. 488 с.
6. Дослідницькі стратегії сучасного літературознавства: навчальний посібник / уклад. Т. М. Марченко, Л. І. Морозова, О. А. Писарева та ін. Слов’янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 233 с.
7. Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 225 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/7732>
8. Література на полі медій: Збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики. Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України / за ред. Т. І. Гундорової та Г. М. Сиваченко. Київ, 2018. 633 с.
9. Методології сучасної літературної компаративістики: Збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Сиваченко Г. М. Київ, 2020. 633 с.
10. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К.: Академія, 2003. 357 с.

Додаткова література

1. Вишницька Ю. В. Аналіз та інтерпретація художнього тексту: навчально-методичний посібник зі спецкурсу з історії зарубіжної літератури. К.: Київ. університет ім. Б. Грінченка, 2012. 204 с.
2. Волковинська І. В. Від аналізу до інтерпретації: проблеми тлумачення художнього твору: навчально-методичний посібник. Кам’янець-Подільський: ТОВ “Друкарня “Рута”, 2018. 87 с.
3. Гірц К. Інтерпретація культур: вибрані есе. Київ, 2001. 542 с.
4. Еко У. Інтерпретація та надінтерпретація. Львів, 1998. 751 с.
5. Іванишин П. В. Теорія будови та інтерпретації літературного твору: навчальний посібник. Дрогобич: РВВ ДДПУ, 2009. 78 с.
6. Жаборюк А. Бароко (доба, людина, стиль, художній світ): посібник з історії світової художньої культури. Одеса: Астропринт, 2015. 208 с.
7. Літературознавство. Словник основних понять. / Пер. з нім. А. Цяпи. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 280 с.
8. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ “Академія”, 2007.
9. Крістева Ю. Полілог. пер. з фр. П. Таращука. К.: Юніверс, 2004. 480 с.
10. Мітосек З. Теорії літературних досліджень / Пер. з польської В. Гумєнюка. Сімферополь: Таврія, 2005. 408 с.
11. Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. 2-е вид., доп. Львів, 2002. 633 с.
12. Ткачук М. Наративні моделі українського письменства. Тернопіль: ТНПУ, Медобори, 2007. 464 с.

13. Червінська О. В., Зварич І. М., Сажина А. В. Психологічні аспекти актуальної рецепції тексту: теоретико-методологічний погляд на сучасну практику словесної культури: наук. посібник. Чернівці, 2009. 284 с.

14. Яусс Г.-Р. Історія літератури як провокація літературознавства. Київ, Основи. 2009. 368 с.

Реферати та доповіді

1. Гнатюк М. Текстологія – базова філологічна дисципліна // Слово і час. 2013. № 8. С. 32–45.

2. Нестелєєв М. Літературознавство як теоретико-естетичний феномен // Слово і час. 2013. № 2. С. 68–77.

3. Жаборюк А. Доля рідної мови – доля нації // Жаборюк А. А. Про літературу, малярство і українську національну ідею: (статті й есе різних років). Одеса: «Астропринт», 2008. С. 15–21.

Тексти для обов'язкового конспектування

Жаборюк А. Що таке український націоналізм? Брехня і правда // Про літературу, малярство і українську національну ідею: (статті й есе різних років): зб. статей Одеса: Астпропринт, 2008. С. 6–14.

Основний матеріал до курсу

Літературознавство – це наука про мистецтво слова. Вона сформувалася наприкінці XVIII - на початку XIX століть. У літературознавстві виділяють три основні і ряд допоміжних дисциплін. Основними є: історія літератури, теорія літератури, літературна критика.

Історія літератури (грец. historia – оповідь про минуле і лат. litteratura – буквенне письмо) вивчає особливості розвитку художньої літератури у зв'язках і взаємовпливах; роль окремих письменників і творів у літературному процесі; формування родів, видів, жанрів, напрямів, течій. Історія художньої літератури досліджує розвиток літератури у зв'язку з розвитком суспільства; соціальним, культурним середовищем, починаючи від найдавніших часів і закінчуючи творами сьогодення. Є національні, континентальні і всесвітні історії літератури. Художня література кожного народу має свої специфічні особливості.

Теорія літератури (грец. thedria – спостереження, дослідження) вивчає загальні закономірності розвитку художньої літератури, її сутність, зміст і форму, критерії оцінки художніх творів, методологію і методику аналізу літератури як мистецтва слова, особливості родів, видів, жанрів, течій, напрямів і стилів.

Літературна критика (грец. kritike – судження) вивчає нові твори, поточний літературний процес. Її предмет – окремий твір, творчість письменника, нові твори кількох письменників. Літературна критика допомагає читачам зрозуміти

особливості змісту і форми художнього твору, його здобутки і втрати, сприяє формуванню естетичних смаків.

Допоміжними літературознавчими дисциплінами є текстологія, історіографія, бібліографія, палеографія, герменевтика, перекладознавство, психологія творчості. Наука про літературу **пов'язана** з такими дисциплінами як історія, мовознавство, філософія, логіка, психологія, фольклор, етнографія, мистецтвознавство.

Школи герменевтичного літературознавства. Основним поняттям для розуміння герменевтики є герменевтичне коло. Воно поширене в чотирьох різновидах, взаємозумовлених співвідношеннями знання і пізнання, знання і розуміння, розуміння частин і цілого, розуміння і пояснення. Коли в першому випадку мова йде про тлумачення, то в другому і в четвертому – передрозуміння, що містить у собі як герменевтичні, так і позагерменевтичні аспекти, і лише в третьому, «тотальному», відповідає прямому значенню герменевтичного кола. Г.-В.-Ф. Гегель «Фенеменологія Духа»: «Істинне знання можна отримати, лише обстоюючи теорію пізнання, яку годі досягнути без відповідного істинного знання». Лише одночасне бачення одиничного, особливого й загального дозволяє наблизитися до адекватного прочитання тексту, де розуміння стає незавершеною діяльністю, підхопленою хвилями ненаситної циркуляції до цілого. Розуміння тексту відбувається через знання про культуру, у якій функціонує. Текст завжди лишається відносним й ніколи не може бути завершеним. Завдяки цьому текст завжди постає відкритим.

Структуралізм – методологія гуманітарних наук, яка намагається аналізувати певну специфічну галузь як складну систему взаємопов'язаних частин. Цей підхід виник в лінгвістиці завдяки роботам Фердинанда де Сосюра. Структуралізм – це напрямок, що трактує явища буття як певну структуру, частини якої пов'язані між собою і утворюють більш всеосяжну систему або структуру. Структуралізм має на меті розкрити структури, які лежать в основі всіх речей, які роблять люди, думають, сприймають і відчувають. В 1970-х роках структуралізм потрапив під вогонь критики. Проте чимало теоретиків структуралізму, таких як Мішель Фуко й Жак Лакан, продовжують впливати на європейську філософію. Для структуралізму характерні такі фундаментальні ідеї: по-перше, структура – це те, що визначає позицію кожного елемента в цілому, по-друге, кожна система на думку структуралістів має структуру.

Тема 2. Формування історичної школи в літературознавстві (2 год)

Основні питання

1. Порівняльна характеристика розвитку літературознавства в Європі та імперській Росії на рубежі XVIII–XIX ст. Історична доля рідної мови, дискусії про існування української мови.

2. Діяльність журналу «Основа» у Санкт-Петербурзі (1861–1862).
3. Внесок П. Куліша в українську культуру, перша наукова стаття про літературу.
4. Філософсько-історичний погляд на природу творчості європейських філософів Е. Канта та Г. В. Гегеля.
 - а) Філософська природа естетичного (Е. Кант).
 - б) Три типи художнього мислення (Г. В. Гегель).
5. Міфологічний напрям в історичній школі.
 - а) Філологічні міркування Й. Гердера, братів Грімм, Г. Крайцера та Д. Віко.
 - б) Внесок М. Костомарова у міфологічний напрям історичної школи. Дослідження природної міфології слов'ян у праці М. Костомарова «Славянская мифология».
 - в) М. Максимович – про особливості українських народних пісень (праця «Малороссийские песни»).
 - г) Дослідження М. Максимовичем «Слова о полку Ігоревім».
6. Подвижницька діяльність «Руської трійці» та Кирило-Мефодіївського братства.

Додаткові питання

1. Що треба знати про українське літературознавство як національне? (див. статтю А. Жаборяка)
2. Яких утисків зазнала українська мова у 60-х роках ХХ–ХІХ ст.? Ставлення російських критиків до української мови та літератури (В. Белінський, М. Добролюбов, М. Чернишевський, М. Полевой, О. Мілюков).
3. Вплив німецької філософії на літературознавство у ХІХ ст.
4. Особливості розвитку літературознавства на західноукраїнських землях («Руська трійця»).
5. Основні досягнення українського літературознавства в середині ХІХ ст.
6. Роль Кирило-Мефодіївського братства в розвитку українського літературознавства.
7. Роль постаті М. Драгоманова для українського суспільства.

8. Теоретико-літературні погляди П. Куліша (див. статтю П. Куліша «Характер и задача украинской критики»).

Тексти для обов'язкового конспектування

1. Максимович М. Передмова до збірки «Малороссийские песни» // Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 1. – С. 111–115.
2. Куліш П. Характер и задача украинской критики // Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 1. С. 256–263.

Основна література

1. Дослідницькі стратегії сучасного літературознавства: навчальний посібник / уклад. Т. М. Марченко, Л. І. Морозова, О. А. Писарева та ін. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 233 с.
2. Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 225 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/7732>
3. Література на полі медій: Збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики. Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України / за ред. Т. І. Гундорової та Г. М. Сиваченко. Київ, 2018. 633 с.
4. Методології сучасної літературної компаративістики: Збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Сиваченко Г. М. Київ, 2020. 633 с.
5. Гегель Г. Феноменологія духа. Спб.: Мысль, 1993. 243 с.
6. Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 1. 415 с.
7. Кант И. Критика чистого разума. Пер. с нем. Н. Лосского. М.: Философское наследие, 1989. 254 с.
8. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К.: Академія, 2003. 357 с.
9. Федченко П. М. Літературна критика в Україні першої половини ХІХ ст. К.: Наукова думка, 1982. 216 с.

Додаткова література

1. Гром'як Р. Історія української критики (від початків до кінця ХІХ ст.). Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 1999. 362 с.
2. Костомаров М. Слов'янська міфологія. К.: Наукова думка, 1991. 234 с.
3. Літературознавство. Словник основних понять. / Пер. з нім. А. Цяпи. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 327 с.
4. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

6. Шкандрій М. В обіймах імперії. Російська і українська літератури новітньої доби. К.: Факт, 2004. 496 с.

Реферати

1. Костомаров М. Об историческом значении русской народной поэзии // Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 1. С. 211–217.

2. Швед І. Коді й архаїчна міфопоетична модель світу слов'ян // Міфологія і фольклор. 2008, № 1. С. 47–54.

3. Унікальність українських вчених-філологів Київського університету М. Максимовича та М. Костомарова

4. Постать П. Куліша як основоположника української критики

Теоретичний матеріал для підготовки до практичних занять

Емануїл Кант (1724–1804) і Георг-Вільгельм-Фрідріх Гегель (1770–1831). Суть вчення цих філософів зводилася до формування універсальних знань про мистецтво, які поєднували в собі історію літератури, теорію (поетику), літературну критику і стилістику. Кант, зокрема, обґрунтовує філософську природу естетичного як феномена, а Гегель – три типи художнього мислення (символічний, класичний і романтичний). У працях новочасних теоретиків і практиків творчості – Йоганна-Готфріда Гердера (1744–1803), братів Шлегелів (Август, 1767–1845; Фрідріх, 1772–1829), Йоганна-Вольфганга Гете (1749–1832) та ін. обґрунтовується **категорія особливого** в мистецтві, за якою визнається беззаперечна наявність у літературі кожного народу й періоду свого ідейного і художнього змісту та визнається як очевидний факт неможливості відновлення старих (класицистичних) форм творчості та утверджується поява нових (романтичних) форм, в основі яких – **символіка духовного й безкінечного в людському існуванні**.

XIX ст. стало періодом бурхливого піднесення національних літератур в Європі, а Україна переживала його насамперед на рівні колоніального (чи напівколоніального) «малоросійського письменства». Внаслідок останнього література виявляла особливе тяжіння до автономних художніх структур (бароко, бурлеск), до активного «продукування» з метою самозбереження, романтично-народницької ідеології, до засвоєння й закріплення дидактичних та етнографічних форм творчості, використання елементів здебільшого усної, а не писемної літературної мови тощо.

Роль **М. Костомарова** в розвитку української та російської історіографії величезна. Він був першим ученим Східної Європи, який радикально змінив підхід до роботи історика, поставивши наріжним каменем не опис подій і осіб, а історію народу в його соціокультурній цілісності і єдності найрізноманітніших сфер життя. Яскрава фігура Костомарова приваблювала багатьох молодих киян, зокрема, Василя Білозерського, Миколу Гулака, Пантелеймона Куліша й Опанаса

Марковича. У грудні 1845 – січні 1846 року вони створили слов'янофільсько-українське Кирило-Мефодіївське братство, до якого незабаром приєднався і Тарас Шевченко. Своє завдання братчики бачили в поширенні передових ідей «слов'янської взаємності». Більшість кирило-мефодіївців (зокрема, Костомаров) були людьми глибоко релігійними, а народницький пафос носив у них характер майже релігійної віри. Але якщо Костомаров, Гулак і Білозерський були швидше слов'янофілами, аніж українофілами, то Куліш і Шевченко становили патріотично-українське крило. Програмні документи кирило-мефодіївців (насамперед написана Костомаровим «Книга буття українського народу») відображають вплив документів польського визвольного руху, зокрема «Книги народу польського і польського піліgrimства» Адама Міцкевича (1832). Не менший вплив на історико-політичне мислення братчиків справила й «Історія русів» – патріотичний українофільський твір, який вийшов на рубежі XVIII–XIX ст. із кіл лівобережного українського дворянства, опозиційно настроєного щодо російського царату. Кирило-мефодіївці виклали свої ідейно-політичні ідеали і прагнення в кількох програмних документах-прокламаціях: "До братів українців" та "До братів великоросів і поляків"; у Статуті і згадуванні "Книзі буття..." Вони прагнули перебудови суспільства на засадах християнського вчення про справедливість, рівність і волю людей.

Весною 1847 р. Костомарова арештовано. Після річного ув'язнення в казематі «Третього відділу», а потім у Петропавловській фортеці його вислано до Саратова. До кінця своїх днів відстоював Костомаров ідею різності *«двох руських народностей»*, як він їх називав – українців (спадкоємців демократичних традицій Київської Русі) і росіян (творців деспотичного Московського царства та Російської імперії). У творцях демократичної Новгородської республіки XII–XV ст. Костомаров бачив теж народ, близький за кров'ю та духом саме українцям, а не росіянам.

Погляди М. Максимовича

Основними засадами Максимовича про „Слово...” є наступне: автор „Слова...” не був гусярлом подібно Боянові, він був не тільки сучасником свого героя, але, скоріш за все належав до його дружини; „Слово...” не імпровізовано і не проспівано, а **створено й написано**; воно за своїм характером літературний твір, тісно зв'язаний з народною поезією; по духу та формі „Слово...” – первообраз самобутньої руської поезії; „Слово...” композиційно стрункий і цільний твір, а не уривок, воно достатньо оригінальне й створено наприкінці XII ст.; мова „Слова...” має схожі риси не тільки з мовою народної творчості, але й з мовою біблійських книг, літописів і грамот; „Слово...” **написане** на Малоросії, тобто **в Україні**.

Поруч із питанням про час написання поеми Максимович порушив і дотичне до нього: **місце створення пам'ятки**. У своїй "Истории древней русской словесности" він ділить письменників на дві школи: київську та новгородську. Причиною

поділу була як тематика, так і діалектні особливості творів. Автора "Слова" дослідник відносить до південноруських письменників-співців "рідної землі своєї". У науковій літературі віддавна відомі спроби пояснення терміну "Руська земля", який вживався в давньоруському письменстві. Максимович у багатьох історико-філологічних працях вказує, що, вживаючи його, письменники розуміли південні землі держави, колишню "Полянську Русь". Не відступає від такої традиції переконаний дослідник і співець Ігорового походу, патріот цієї землі. Згідно з Максимовичевим трактуванням особи автора як знатного дружинника Ігоря, котрий, можливо, був учасником походу та у своєму творі використовує лексику чернігово-сіверської говірки давньоукраїнської мови, то місцем створення поеми на півдні України-Русі можна локалізувати Чернігово-Сіверщину, оскільки вчений переконаний, що "співець, без сумніву, був сіверянином" (III, 558). Такої ж думки перед Максимовичем дотримувався й М. Карамзін у знаменитій своїй історії. Лінгвістичний аналіз "Слова" та інших давньоукраїнських пам'яток (творів Нестора-літописця, Володимира Мономаха, Київського та Галицько-Волинського літописів), зроблений ученим, підтверджує його висновок: між мовою пам'яток багато подібності. Але, каже Максимович, у "Слові" найбільш виразна боротьба книжної та народної розмовної мов. Причиною цього явища, вважає дослідник, є те, що "Пісня Ігореві" є твором світським, поетичним, і до того ж, складеним у кінці XII ст. (III, 557), коли помітне таке широке нашарування діалектизмів у писемних пам'ятках, бо світські письменники ширше використовували мову та поезику фольклорних творів, аніж богослови. Автор "Слова" серед них був найдемократичнішим у цьому спрямуванні. Великою заслугою Максимовича є його переклади „Слова...” на сучасні російську та українську мови: „Песнь о полку Игореве, сложенная в XII веке на древнем русском языке. Издана с переводом на нынешний русский язык профессором русской словесности Михаилом Максимовичем для своих слушателей (Киев; Универ. тип. 1837, 47 с.; 2-ге вид. — „Украинец” 1859).

У 1832 році троє товаришів 21-літній **Маркіян Шашкевич**, 21-літній **Іван Вагилевич** та 17-літній **Яків Головацький** створили літературний гурток, який назвали «**Руська Трійця**». Лідером гуртка був обраний Маркіян Шашкевич. Його учасники стояли на слов'янофільських позиціях і використовували прибрані слов'янські імена (Шашкевич – Руслан, Вагилевич – Далібор, Головацький – Ярослав). Основною метою діяльності Трійці було: звільнити народну мову від церковнослов'янських та чужомовних впливів та створити літературну мову. Крім того, члени Руської Трійці прагнули розширити сферу використання української мови серед населення, та у державних установах тощо. Члени «Руської Трійці» займалися ходінням в народ, під час яких записували місцевий фольклор. Крім цього, члени трійчани, зокрема І. Вагилевич, займалися агітацією серед селянства, закликаючи боротися за свої права, за що Вагилевич був неодноразово заарештований австрійською поліцією. Крім Шашкевича, Вагилевича та Головацького, до складу Руської Трійці входило ще близько 20 членів, які також

були студентами та семінаристами. Трійця вирішила публікувати інший альманах «Русалка Дністровая», який повинен був також містити народні пісні, вірші, історичні статті на галицькому діалекті української мови. У 1837 році Шашкевич із товаришами був змушений видати альманах у Будапешті. До Львова було привезено 1000 примірників, більша частина яких була конфіскована поліцією. Маркіян Шашкевич помер у 1843 році від туберкульозу. Після чого «Руська Трійця» розпалася. Іван Вагилевич переходить до польського національного руху, а Яків Головацький встає на москвофільські позиції.

Пантелеймон Олександрович Куліш – український письменник, фольклорист, етнограф, мовознавець, перекладач, критик, редактор, видавець, філософ історії. Активно сприяв розвитку української літературної мови, науки, філософії, історії. Автор першої фонетичної абетки української мови, яка лежить в основі сучасного українського правопису та мовлення. Іван Франко називав Куліша «перворядною зіркою» в українському письменстві^[7], «одним із корифеїв нашої літератури»^[8]. Відомий найбільше як перекладач Біблії та як автор першого українського історичного роману «Чорна рада». Писав українською та російською мовами. Куліш здійснив перший повний переклад Біблії українською мовою. Свою працю він розпочав у 1860 р. До нього приєднався Іван Нечуй-Левицький. 1869 року вони залучили до перекладу Івана Пулюя, відомого вченого-фізика, що мав глибокі знання з богослов'я. У 1881 Наукове товариство імені Шевченка опублікувало у Львові Новий Заповіт у їхньому перекладі. Праця над Старим Заповітом тривала. Загадкова листопадова пожежа 1885 р. на Кулішевому хуторі Мотронівка (Ганнина Пустинь) стала трагічною сторінкою в історії української Біблії, під час пожежі згорів рукопис перекладу Старого Заповіту. Перекладачі знову почали працювати над його перекладом від самого початку. По смерті Куліша переклад завершив Іван Пулюй.

В. Белінський признається, що Шевченка ненавидить особистою ненавистю. Це саме почуття має і до П. Куліша, бо Куліш, мовляв, у «Повісті про український нарід» висловив переконання, що Україна повинна або відділитися від Москви, або згинуть. За це і про Куліша пише він у тонах соковитої лайки: «Одна тварюка із хохлацьких лібералів, якийсь Куліш (ну й свиняче ж прізвище)...» і т. д. в цьому дусі.

Тема 3. Функціонування історичної школи літературознавства як провідної методології ХІХ ст. (2 год)

1. Формування ідеологічного напрямку в межах історичної школи.
 - а) Поява «реальної критики» у 50–60-ті роки ХІХ ст.

б) Культурно-історичний різновид ідеологічного напрямку.

І. Тен про три моменти для розуміння літературного твору (раса, середовище, момент) («Філософія мистецтва», 1865).

2. Основні погляди М. Дашкевича (праця «Отзыв о сочинениях г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX ст.»)

3. Діяльність М. Драгоманова. Дискусія М. Драгоманова та Б. Грінченка (1892–1993).

4. Порівняльні дослідження в російському літературознавстві (Ф. Буслаєв, О. Веселовський). Основні принципи «Історичної поезики» у О. Веселовського.

5. Зневажливе ставлення російського критика В. Белінського до української літератури.

Додаткові питання

1. Чому відбувається «втома» історичної школи?
2. Чим відрізняються погляди на літературу М. Дашкевича та М. Петрова?
3. Обґрунтуйте тріаду І. Тена.
4. У чому проявлявся космополітизм М. Драгоманова?
5. Поясніть слова Лесі Українки про свого дядька: *«Пригнічений стан духу значною мірою збільшується від усвідомлення печального стану справ в Україні».*
6. Поясніть слова М. Драгоманова: *«Скрізь на світі дискусія живить думку людську, а в нас вона затемнює! Такі скарги тільки показують нетерпимість і, значить, необразованість певних наших патріотичних кругів. Вони нагадують мені одного белетриста нашого, котрий, прочитавши досить умірковану критику на свої твори, писав, що після таких критик ніхто не схоче писати! На заклик до чесної дискусії справи ми вміємо тільки мовчати або кричати: зрада!»*

Основна література

1. Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 1. 415 с.

2. Мишанич С. Фольклористична спадщина М. Драгоманова у світлі актуальних завдань українського народознавства // Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова. К. : Наукова думка, 1991. С. 215–219.

3. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К.: Академія, 2003. 357 с.

4. Николаев П. А. История русского литературоведения: учеб. пособие для филол. спец. ун-тов и пед. ин-тов. Под ред. П. А. Николаева. М.: Высшая школа, 1980. 349 с.

5. Тэн И. Философия искусства. М.: Мысль, 1996 (розділ «Возникновение художественного произведения»). С. 30–37.

Додаткова література

1. Білецький Л. До початків слов'янофільства М. Драгоманова (1859–1869) // Драгоманівський збірник: Праці високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова. Прага, 1932. С. 38 – 43.

2. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. М.: Высшая школа, 1989. 406 с.

3. Драгоманов М. Пропавший час. Література українська, проскрибована урядом російським. К.: Українська прес-служба, 2012. 72 с.

4. Кримський А. М. М. Драгоманов // Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 2. С. 287–290.

5. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: Ескіз української міфології. К. : АТ «Обереги», 1992. 88 с.

Реферати

1. Кистяківський Б. П. Драгоманов, його політичні погляди, літературознавча діяльність і життя // Хроніка. 2000. Вип. 77. К.: Фенікс, 2009. С. 48–52.

2. Кримський А. М., М. Драгоманов // Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 2. С. 287–290.

3. Наливайко Д. Стан і завдання українського порівняльного українознавства. // Урок української. 2000. № 11–12. С. 26–32.

4. Горский И. Об исторической поэтике А. Веселовского // Историческая поэтика. М., 1989. С. 11–32.

Теоретичний матеріал для підготовки до практичних занять

Французький естетик і письменник **Іполит Тен** (1828–1893) теоретичні й методологічні погляди виклав у працях "Філософія мистецтва" (1865), "Історія англійської літератури" (1864–1865) та ін. Культурно-історична теорія І. Тена цікава насамперед тим, що вона, з одного боку, оперта на традицію, а з іншого – пов'язана з досягненням "точних" наук сучасності. Виходячи з відкриттів Дж. Віко, Й. Гердера та ін. про зумовленість мистецтва епохою й середовищем, І. Тен вважав за головне завдання дослідника літератури **з'ясувати причинні зв'язки** цієї зумовленості. Відтак з'являється його теорія середовища, яке трактується ним як сукупність природних і суспільних умов. Підтвердження цієї теорії він знайшов

у роботі Ч. Дарвіна "Про походження видів", поширивши її на формування людських рас, а крім того, взяв із неї так званий принцип механізму. За його переконанням, духовний світ (як і фізичний) являє собою механізм, процеси якого підлягають причинності.

Сумлінним збирачем історико-літературного матеріалу України був ще один сучасник О. Огоновського, але на Східній Україні, професор Київської духовної академії **Микола Петров** (1840–1921). Його "Очерки истории украинской литературы XIX столетия" (1884) були найповнішим для свого часу критичним джерелом названого періоду і стали відправною точкою творчості М. Дашкевича як нової сторінки в українському літературознавстві кінця XIX ст. М. Петров займався дослідженням української літератури не принагідно, а присвятив їй фактично все своє наукове життя. Він опублікував також "Очерки из истории украинской литературы XVII–XVIII веков" (1911) і цим засвідчив, що його цікавить не лише період сформованої вже української літератури (тобто нова література), а й її витoki, її давніші періоди і менш досліджені явища. Проте найвиразніше виявився науковий метод М. Петрова і його погляди на перспективи українського художнього слова у праці про літературу XIX ст. Суть цього методу М. Петров намагався викласти вже у вступній частині "Очерков...". "Історичне дослідження української літератури, – писав він, – виявило б її справжнє коріння й природу, дослідило б той ґрунт, на якому вона росте, й визначило б, до якої міри стоїть непохитно та подає живі соки той ґрунт і, водночас, має чи не має своє майбутнє українська література". Українську (нову) літературу М. Петров розглядає в поступовому розвитку, хоч і не дає чітко окресленої періодизації. Для нього важить насамперед історико-культурне значення того чи того явища і зв'язок його з суспільними та політичними явищами. Тракткування цих зв'язків, однак, видається не завжди мотивованим, особливо коли йдеться про національну самобутність літератури. Методологічна хиба М. Петрова полягала в тому, що він у кінцевому наслідку позбавив українську літературу тієї самобутності і поставив її в цілковиту залежність від літератури російської. Як наслідок, українській літературі в майбутньому нічого "не світить" і її шлях може пролягти (на думку вченого) тільки в напрямку повного злиття з літературою північного сусіда. Бо й народилась вона фактично як віллам і наслідування тієї літератури, підкреслює М. Петров.

Предметом вивчення історика літератури, наголошував **М. Дашкевич**, можуть бути не обов'язково всі твори, але обов'язково ті, що мають найзагальніше значення, тобто видатні твори, в яких виявлене вільне й живе ставлення індивідуального і суспільного "я" до дійсності. Це ставлення не може збігатися з точністю знань про життя, якими керується "точна" наука. У словесних творах письменник спроможний дати новий простір для своїх вищих змагань і мрій, які можуть протистояти самій дійсності. Але основою їх є, звичайно, життя. Звідси – відоме прислів'я: "Спочатку життя, а потім мистецтво", і звідси ж – спостереження

англійського філософа й соціолога Г. Спенсера, що авторські фантазія і натхнення можуть зробити дуже багато, але далеко не все. Необхідне ще й організоване знання про життя в усіх його вимірах, яке тільки й здатне породити твір високої художньої проби. Щодо форми творів, то М. Дашкевич вважав її для історика літератури не дуже суттєвою. Але обов'язково, підкреслював він, слід звертати увагу на стиль, який визначає художнє обличчя і автора.

Михайло Драгоманов у своїх наукових і літературно-критичних працях 1870–1890-х років («Література російська, великоруська, українська і галицька», 1873–1874; «Листи на Наддніпрянську Україну», 1893–1894; "Святкування роковин Шевченка в «руському обществі», 1873; «Війна з пам'яттю про Шевченка», 1882; «Т. Шевченко в чужій хаті його імені», 1893 та ін.) вимагав, щоб література неодмінно керувалася принципами вірності правді життя, відповідала своєму часові, сягала проблемами та героями глибин суспільного життя. Велике значення мала розробка Драгомановим концепції народності літератури. Він наголошував на історичності цієї категорії, яка, постійно розвиваючись, оновлюючи зміст і форму, виявляла глибоку чутливість до суспільних і естетичних потреб народу. Підтримуючи у творчості українських письменників справді народне, М. Драгоманов вів рішучу боротьбу проти псевдонародності, провінційності та обмеженості літератури. Одним із перших в українському літературознавстві звернувся до аналізу романтизму як напряму в мистецтві, що в попередні десятиліття відіграло позитивну роль у становленні національної літератури, викликавши зацікавленість до усної народної творчості, етнографії, міфології українців. Наступ реакції, повторне запровадження утисків проти відроджуваних проявів української культури змусили М. Драгоманова виїхати за кордон і стати політичним емігрантом. Восени 1875 року через Галичину й Угорщину він вирушив до Відня з наміром створити там осередок національної політичної думки, започаткувати випуск української газети. Восени 1876 М. Драгоманов створив у Женеві громадсько-політичний збірник «Громада». Було видано 5 томів збірника. Головна тема «Громади» – дати якнайбільше матеріалів для вивчення України і її народу, його духовних починань і прагнення до свободи і рівності серед світової спільноти. З 2-ї половини 1880-х рр. М. Драгоманова запрошували до співпраці ряд провідних видань Галичини. У 1878 році на Паризькому літературному конгресі Михайло Драгоманов зачитав доповідь *La littérature oukrainienne proscrite par le gouvernement russe* («Українська література, заборонена російським урядом»), у якій різко засудив Емський указ і виступив на захист української мови та культури. Прочитавши цю доповідь, що вийшла окремою брошурою, Карл Маркс підкреслив у тексті такі слова: «Тарас Шевченко – син народу в повному розумінні цього слова. Більше, аніж хто інший, він заслуговує на титул народного поета» У 1889 році запрошений викладати на кафедрі загальної історії історико-філологічного факультету Софійського університету (Болгарія), де працював до своєї кончини. М. Драгоманов: «Я виводив свій поділ літератур у Росії на три: російську (спільну освіченим великорусам і українцям), великоруську і українську

більш по змісту їх, ніж з мови. І у свій час, коли в Галичині не мали ніякого поняття про реальний стан письменського життя в Росії, коли, напр., галицька молодіж не хотіла читати навіть Костомарова або Гоголя, вважаючи їх за "московських" писателів, не без хісна було показати, що на ділі літературні інтереси українців не так-то вже різко діляться від російської літератури і що ця література служить на Україні не для одного тільки "помосковлення", що в писаному по-російському (мовою, звісно, близькою до народної великоруської) можна знайти український зміст, а також речі і думки не спеціально-московські, а європейсько-російські, спільні освіченим великорусам, як і українцям. Паралельно тому в Росії навіть в елементарних книжках і школах нав'язували українцям спеціально-великоруські протонародні поезії і пісні, як "общеруські"».

Дискусія між М. Драгомановим та Б. Грінченком

М. Драгоманов «запідозрював» Б. Грінченка в "етнографічному патріотизмі", а Б. Грінченко не сприймав Драгоманового космополітизму, який відводив думку від "національної ідеї. М. Драгоманов писав про свою вихідну позицію так: "Космополітизм в ідеях і цілях, національність у фунті і формах культурної праці". Фактично це була модель відомої формули радянських часів: "інтернаціональна (культура) за змістом і національна за формою". Б. Грінченко вважав, що література мусить бути національною і за змістом, і за формою, а прикладом ставить тут творчість Т. Шевченка, котрий завдяки такій єдності в своїх творах високо підняв самосвідомість українського народу. М. Костомаров і П. Куліш, вважав Б. Грінченко, значно понизили її, оскільки збилися на манівці "літератури для домашнього вжитку" (М. Костомаров), на лайливі випадки проти українського козацтва (П. Куліш) тощо. Не мав рації М. Драгоманов і тоді, підкреслював Б. Грінченко, коли поділяв українську літературу на галицьку, українську, великоруську та ін.: "Історія не знає ніяких "підлітератур", ніяких літератур "для домашнього вжитку", ніяких літератур спеціально про пана або спеціально про мужика". З часу Т. Шевченка українська література вийшла на загальнолюдські дорogi, і такою має бути її майбутня перспектива, наголошував Б. Грінченко. Полемічна гострота думок обох полемістів мала принципове значення лише з позицій ідеологічних, а методологія літературних поглядів у них була фактично однаковою: за межі історичної школи вони обидва не виходили, лише увиразнили в ній напрям цієї школи, який пізніше буде названий народницьким.

Погляди В. Белінського на українську літературу

Стаття написана 1952 р.: Бойко Ю. Белінський і українське національне відродження // Вибрані праці. Українознавство діаспори. Київ. Медекол. 1992, с. 78–93.

Юрій Бойко: «Белінського окурено густими клубами тіміяму, навколо нього створено культ. В таких обставинах і антиукраїнські висловлення Белінського набували для російської інтелігенції особливого авторитету, на них виховувалася

антиукраїнська постава цілих поколінь. Підхід Белінського до української проблеми вплинув уже на Чернишевського і Добролюбова, які для своєї шовіністично-великодержавницької постави знайшли форми тонкого маскування.

Всі ці зміни не міняли ні в чому його російсько-великодержавницької постави, можна говорити лише про визрівання і підведення ширшої філософської бази під його великодержавницькі концепції. На той час, коли Белінський розгорнув антиукраїнську боротьбу, від початку 30-их рр., його великодержавництво вже було уйняте в струнку філософоподібну систему. Белінський уявляв історичний процес як «саморозвиток Абсолютного Духу, як струнку і величню картину розумних і великих подій», які розгортаються діалектичним шляхом.

Росіяни є найвизначнішою нацією серед слов'ян. Росіяни – раса зі світовим значенням. «Колиска її була не в Києві, але в Новгороді, що з нього перейшла вона, через Володимир, в Москву. Суворе небо побачили її дитинні очі, гульливі завірюхи співали їй колискові пісні, а жорстокі морози загартували її тіло здоров'ям і міццю» (Белінський. Избр. филос. соч., т. I, стор. 341). В цьому фантастичному виведенні початків російського народу від Новгороду і у відмежуванні від Києва бачимо намагання обґрунтувати історіотворчі властивості росіян, підкреслити расово-субстанціональну вищість росіянина у порівнянні з українцем.

Росія, на думку Белінського, не є завойовницькою державою, бо «в останніх часах, коли розвинулися поняття про народне право і коли всі європейські держави прагнуть до повного виразу національного духу, завойовницька держава була б чудним анахронізмом». Там, де є світовоісторична доцільність поширення терену держави, там є нонсенсом говорити про гвалтовність, треба підкреслювати лише законність придбань, і саме такими законними є всі територіяльні придбання Російської імперії.

«Справді, невже він (російський уряд, – Ю. Б.) порушив народне право, підбивши собі кримців і горян, ці розбійницькі ватаги («шайки»), що не мали ніякої уяви про народні, ні про будь-які права, і надто, які завдавали стільки зла Росії і тим зневажали її маєстат? Невже він порушив народне право, визволивши Грузію і Вірменію від тиранії азійських деспотів і тим виконавши сподіванки і надії християнських земель? Та й чи можливо європейсько-християнській державі бути несправедливою... до азійських варварів (Полное собр. соч., т. II, стор. 294).

Історичною конечністю вважав Белінський асиміляцію підбитих народів. Про Австрію він казав: «В Європі є одна... штучна держава, склеєна із багатьох національностей, але кому ж не відомо, що її міць і сила – до слушного часу?...» (Белінський, Избр. фил. соч., т. II, стор. 295).

Белінський розгортає свої історіософічні міркування для українців. Він хоче їх переконати. Переконувати можна по-різному. Белінський любить переконувати бичуванням, ставити імперативне veto. Але іноді він шукає й іншого, інтимного тону. Якщо неблаганний фатум відібрав українцям навіки право думати про своє окреме існування, то чи не заслуговують вони при тому на співчуття і на моральну компенсацію? «Народ чи плем'я, гублячи за невідмінними законами історичної долі свою самостійність, завжди являють видовище сумне», – співчуває він. Цей сум над труною надії є для нього зрозумілий і викликає у нього пошану. Важно тільки, щоб сум не зроджував ніяких елементів активності. В унісон споглядальному сумові українця, його прострації як компенсування для пригнобленої психіки, яка ще не встигла розпрощатися з минулим, звучать досить щирі захоплення Белінського поетичністю українських звичаїв, переказів і народньої творчості, захоплення наївною простотою українського побуту, красою дівичної цілини української природи. Саме такі нотки звучать у рецензії Белінського на «Марусю» Квітки-Основ'яненка, в статтях про Гоголя, про «Полтаву» Пушкіна тощо. Але в цьому захопленні завжди підкреслюється, що українське є привабливе так, як приваблива невинна дитячість, можна захоплюватися привабами її, але ця дитячість українства є навіки застиглою, і тому треба також шукати нової поезії життя, яке породжує нова загальноімперська дійсність.

Українська літературна творчість 30-их – 40-их рр. свідомо наслідувала народну поезію і з неї виростала своїми сюжетними мотивами, образами, структурою поетичної форми. Видання Максимовичем у 1827 році збірки українських народніх пісень справило велике враження, і не тільки на українців. Сам Максимович, спираючися на матеріал народньої поезії, доводив, що «Слово о Полку Ігоревім» є витвір українського народу. Це відкриття розбуджувало серед українців почуття власної національної гідності. Народня поезія ставала-таки засобом в українському відродженні.

Це виводило Белінського з рівноваги. В одній з своїх статей він пише: «Що ж до малоросіян, то смішно й думати, щоб із їх, зрештою, прекрасної поезії могло щось розвинутися; із неї не тільки нічого не може розвинутися, але й сама вона спинилася ще з часів Петра Великого; рухнути її можна тільки тоді, коли краща, благородніша частина малоросійського населення залишить французьку кадріль і знову візьметься танцювати трепака й гопака, фрак і сурдут змінить на жупан і свитку, виголить голову, відпустить оселедець – коротко – зі стану цивілізації, освіченості і людяності (здобутком яких Малоросія зобов'язана з'єднанню з Росією) знову звернеться до колишнього варварства і невігластва?»

В цих рядках стільки ж некомпетентності, незнання української історії, скільки і злобної рішучості. Некомпетентність ніколи не спиняла Белінського в його рішучих осудах всього українського. Він створив своєрідний стиль зарозумілої поверховості, яка апріорі знає суть того явища українського життя, яке береться трактувати, і гидує приглянутися йому пильніше і вивчити його. Белінський дав

неперевершені зразки цього чуттєво-зухвалого підходу до української проблематики, пізнішій чорносотенній і нечорносотенній публіцистиці залишалося лише наслідувати Белінського, що вона і робить уже протягом століття.

В питанні української мови Белінський був не більше компетентний, як у питаннях української історії. В рецензії на альманах «Ластівка» він пояснює, що російському слову «жена» відповідає нібито українське «жінца». Але такі знання української мови не перешкоджають йому категорично заявити, що хоч українська мова колись і існувала, але в 40-их рр. XIX ст. її вже немає: «Мова самого народу почала псуватися, й тепер чиста малоросійська мова є переважно в самих книжках. Отже, ми маємо повне право сказати, що тепер уже немає малоросійської мови, а є обласний малоросійський діалект, як є білоруський, сибірський і інші подібні їм обласні діалекти». А коли так, то автоматично вирішується і питання української літератури. Раз немає мови, то не може бути і літератури.

Окремої української літератури не може бути ще й тому, що українським діалектом говорять лише селяни, цей діалект не спроможний відбити образів і ідей, які виходять за межі селянської примітивності, в силу цього українська література засуджена до животіння і повторювання утертих образів і стилістичних прийомів. Навівши цитати з Квітки-Основ'яненка і Гребінки, Белінський вигукує: «Гарна мені література, яка тільки й дихає, що простацькістю селянської мови і дубуватістю селянського розуму».

В приватних листах Белінський ще більше дає волі висловам своєї ненависти до української літератури. «Прочитавши «Ластівку» і «Сніп», я зрозумів усю вартість борщу, сала й галушок» – нотує він.

Белінський не міг собі уявити, щоб українська література в чомусь ідейно перевищила російську. Тому він рішуче відкидає думку Костомарова, що «Енеїда» Котляревського з'явилася як заперечення ложноклясицизму, проти якого в роках появи «Енеїди» ще й у російській літературі не було знято боротьби. «Ні, ми певні, – каже він, – що Котляревський як розумний і талановитий малоросіянин, зрозумів, що малоросійським, як і всяким іншим окремим діалектом, тільки й можна писати пародії чи простонародні казки й повісті і нітрохи не думав витівати з того літератури. Артемовський-Гулак потвердив те саме, написавши свого «Пана Твардовського», «Пан та собака» і інші твори в пародійному дусі. Сам Грицько Основ'яненко почав свою кар'єру російською мовою... При тому він багато писав по-російськи і сам же перекладав свої малоросійські повісті на російську мову».

У відношенні до українських письменників, які видавалися Белінському небезпечними кандидатами в ідеологи українства, він рішуче розправлявся у критиці, намагаючися своїми рецензіями про їхні наукові виклади закрити їм двері в науку. Так було з Костомаровим, Метлинським. Натомість у ставленні до тих українських письменників, які багато писали російською мовою, Белінський був

обережний, старався не зразити їх, не відштовхнути від російщини. Гребінку, як видно з листування, він вважав надто незначною пересічністю, а все-таки раз-у-раз згадував його ім'я у друкові в супроводі компліментів. Особливо заходжувався він коло Квітки-Основ'яненка. В дуже позитивній рецензії на його «Марусю» він обережно наводить автора на думку, що українське простонародне життя обмежує можливість для вияву його таланту, але разом з тим вказує, що «Маруся» дуже добре звучить саме в перекладі на російську мову, ніби спокушаючи цим, писати тільки по-російському. Ця думка яскраво висловлена у відгуку на «Салдацький партрет».

До Шевченка Белінський мав особливо гостру ненависть. В ньому він правильно відчув геніяльну провідну особистість українського відродження. У альманахові «Ластівка» він не хоче Шевченка виділити і трактує всіх письменників альманаху як «маленькі таланти». Зате в рецензії на «Гайдамаки» весь авторитет свого імени кладе Белінський на те, щоб дискваліфікувати Шевченка як поета, висвітлити його як вульгарного віршороба, творця співів, які зовсім не знайдуть собі читачів. Немов у стані пропасниці, Белінський вишукує найгостріші вислови, найдошкульніші окреслення. В цей час, коли він пише рецензію на «Гайдамаки», він уже гарячий противник російського самодержавства. Але Шевченкові він радить писати скромні повчальні твори в дусі «Листів до любезних земляків» Квітки-Основ'яненка, тобто в дусі поміщицької реакційності і цареславія. Він хотів би загнати Шевченка в такі ідейні сутички, в яких поет задихнувся б і перестав бути провідною особистістю визволення. В цьому ж злобно полемічному дусі написано і його рецензію на перше видання «Кобзаря».

Російська наука приписує Белінському надзвичайну правдолюбність. І справді, є потвердження, що Белінський сам себе люто шмагав докорами за помилки, коли їх усвідомлював. Однак він ніколи не зраджував своїм поглядам в українській справі, навіть тоді, коли наочно бачив, що життя цілком перекреслює його розумування. Так, напр., він наочно переконався, що його пророцтво, ніби Шевченко не матиме читачів, фантастичне. Але це нітрохи не змінило його поглядів на поета до останку.

Белінський був настільки розумний, що наприкінці життя він починав здогадуватися, що бій проти українського відродження він програє. Замість зревідувати своє становище, він переймався якоюсь непритомно-патологічною скажениною. Його майже божевільні вигуки, саркастичне шаленство на адресу Шевченка, вирази, що на них кладе вето цензура елементарної пристійності, не даються до цитування навіть у викладі академічного характеру. Він вважає, що якби він, Белінський, був суддею засланому Шевченкові, то покарав би українського поета несугірше від царського уряду. Він признається, що Шевченка ненавидить особистою ненавистю. Це саме почуття має і до П. Куліша, бо Куліш, мовляв, у «Повісті про український нарід» висловив переконання, що Україна повинна або

відділитися від Москви, або згинутися. За це і про Куліша пише він у тонах соковитої лайки: «Одна тварюка із хохлацьких лібералів, якийсь Куліш (ну й свиняче ж прізвище)...» і т. д. в цьому дусі.

Закривання для української літератури перспектив розвитку, заведення її до літератури наскрізь народньої, тобто назавжди примітивної – ці позиції Добролюбова мають найтісніший зв'язок з концепціями Белінського, як також і переконання Добролюбова, що українська мова не може виробитися в мову літературну. (Див. рец. Добролюбова на «Кобзар» Шевченка).

Коли, однак, всупереч усім закликанням і магії псевдофілософського діалектичного детермінізму, стало остаточно ясно, що українську літературу ніщо не в силі убити, російські ліберальні інтелігенти стушовували і соромливо прикривали крайности шовінізму Белінського у відношенні до України, залишаючися все-таки по суті його послідовниками в ставленні до української проблеми. Так, наприклад, Пипін, слідом за Белінським, прираховує українську літературу «к мелким народным литературам», а зміст ганебного листа Белінського про Шевченка передає в пом'якшеному тоні, академічним стилем, не осуджуючи брутальності і скрайньої необ'єктивності Белінського у відношенні до українського генія і лише зазначаючи, що інформації, якими користався «неистовый Виссарион» про Шевченка, «не были совершенно точны».

Нинішня советська наука докотилася до того, що частинно вже популяризує погляди Белінського на українську проблему. Так, наприклад, у «Избранных философских сочинениях» Белінського, видання 1948 р., передруковано брутально-антиукраїнську рецензію на «Историю Малороссии» Маркевича. Деяку частину одіозних поглядів Белінського на українську проблему приховується, як от, напр., безсумнівно встановлений у 20-их рр. російською советською наукою через текстологічні дослідження факт, що Белінський написав різку негативну рецензію на Шевченків «Кобзар», тепер тенденційно ігнорується таким знавцем Шевченка, як Є. Кирилюк. І лише завдяки такому ігноруванню рецензії на «Кобзар», лише обійшовши мовчанкою цинічний лист Белінського про Шевченка і уникнувши розгляду скандальної рецензії на «Гайдамаки», міг Кирилюк висунути тезу про ідейну близькість Шевченка і Белінського як представників, мовляв, двох братерських народів.

Відомі саркастичні слова В. Белінського про «малоросів» та їхню поезію. Мовляв, «смешно и думают, чтоб из их поэзии могло что-нибудь развиться»; нехай «лучшая благороднейшая часть малороссийского населения забудет про французскую кадрили и снова примется плясать трепака и гопака»...

Тема 4. Психологічний напрям в історичній школі (2 год)

1. Вплив біографічного методу Ш. Сент-Бева на психологічний напрям в літературознавстві.
2. «Харківський період» психологічного напрямку: теоретичні праці О. Потебні та Д. Овсянико-Куликовського.
 - а) Вивчення природи образного мислення. Зовнішня і внутрішня форма творчості (О. Потебня).
 - б) Психологічний та соціальний підходи Д. Овсянико-Куликовського.
3. Літературознавчі дослідження І. Франка.
 - а) Думка про зв'язки літератури з життям у статті «Література, її завдання та найважливіші ціхи».
 - б) Осмислення критичної діяльності у літературознавстві (стаття «Із секретів поетичної творчості» («Вступні зауваги про критику»)).
 - в) Дослідження кризи в українській літературі (стаття «Старе й нове в сучасній українській літературі»).
4. Досягнення світового психоаналізу (З. Фройд, К.-Г. Юнг).

Додаткові питання

1. Який перший етап проходить психологічний напрям в літературознавстві?
2. Як впливає світовий психоаналіз на формування психологічного методу в літературі?
3. Яку еволюцію поглядів можна спостерігати у критичній творчості І. Франка?
4. Якою, за І. Франком, має бути критика?
5. Погляди Г.-Г. Гадамера, В. Ізера, Р. Інгардена на літературу. Що спільного у цих поглядах із вченням О. Потебні?

Основна література

1. Дослідницькі стратегії сучасного літературознавства: навчальний посібник / уклад. Т. М. Марченко, Л. І. Морозова, О. А. Писарева та ін. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 233 с.

2. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. К.: Критика, 2000. 447 с.

3. Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 225 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/7732>

4. Література на полі медій: Збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики. Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України / за ред. Т. І. Гундорової та Г. М. Сиваченко. Київ, 2018. 633 с.

5. Методології сучасної літературної компаративістики: Збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Сиваченко Г. М. Київ, 2020. 633 с.

6. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К.: Академія, 2003. 357 с.

7. Николаев П. А. История русского литературоведения: Учеб. Пособие для филол. спец. ун-тов и пед. ин-тов / П. А. Николаев, А. С. Курилов; под ред. П. А. Николаева. М.: Высшая школа, 1980, 349 с.

8. Потебня О. Думка і мова // Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 2.

9. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Теория поэзии и прозы. М.: Издание товарищества И. Д. Сытина, 1909. 199 с.

10. Овсяннико-Куликовский Д. Язык и искусство. Спб.: Мысль, 1895. 209 с.

11. Потебня А. А. Мысль и язык. К.: Синто, 1993. 192 с.

12. Франко І. Я. Старе й нове в сучасній українській літературі // Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1979. Т. 16. С. 256–261.

Додаткова література

1. В'язовський Г. А. Творче мислення письменника. К.: Дніпро, 1982. 335 с.

2. Грицик Л. Дмитро Овсяннико-Куликовський // Літературознавча компаративістика. Науковий ред. Гром'як Р. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТДПУ, 2002. С. 50 – 57.

3. Манн Ю. Овсяннико-Куликовский как литературовед // Д. Н. Овсяннико-Куликовский. Литературно-критические работы. В 2 томах. М.: Мысль. Т. 1. 238 с.

4. Шляхова Н. Український контекст рецептивної естетики (автор і читач у теорії словесної творчості О. Потебні та І. Франка) // Проблеми сучасного літературознавства: збірник наукових праць / Відп. ред. Є. М. Черноіваненко. Одеса: «Астропринт», 2012. Вип. 16. С. 96–106.

Реферати

1. Слюсар А. А. Проблема художественного психологізма // Психологізм в мировой литературе. Одеса, 2001. С. 36–42.

2. Шляхова Н. Теорія словесної творчості О. Потебні в контексті літературно-критичної думки ХХ століття // Проблеми сучасного літературознавства:

збірник наукових праць / Відп. ред. Є. М. Черноіваненко. Одеса: «Астропринт», 2012. Вип. 15. С. 41–52.

3. Н. Психологічні основи творчості // Проблеми сучасного літературознавства. Вип. 3. Одеса: Маяк, 1999. С. 5–17.

Тексти для обов'язкового конспектування

1. Франко І. «Із секретів поетичної творчості» («Вступні зауваги про критику»).

2. Потебня О. Думка і мова // Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 2.

Теоретичний матеріал для підготовки до практичних занять

Французький критик **Ш. Сент-Бев** (1804–1869). Цей метод набув певного розголосу ще в 40-х роках ХІХ ст. У своїх "Літературно-критичних портретах" (1836–1839) Ш. Сент-Бев доводив, що визначальний момент творчості затаєний у біографії і взагалі особистості самого творця. Мовляв, життєвий шлях і особистісна психологія письменника зумовлюють і змістову наповненість, і жанрово-стильові особливості його творчості. Через те біографічний метод є і альфою, і омегою літературознавства. Для тих учених, які започатковували психологічний напрям, "підказка" Сент-Бева була дуже суттєвою, але вони взяли з неї тільки психологію автора. Взяли і тут же відмовилися від неї, доводячи, що авторська психологія обов'язково відбита в його творі і тому достатньо дослідникові мати перед собою лише текст твору, у якому й слід шукати тієї психології. Інакше кажучи, мистецтво трактувалося як сублімація (перехід) авторської психології в художні образи, котрі відтак є моделлю душі, переживань, психології самого творця.

В Україні психологічну методологію першим упроваджував випускник Харківського університету, а згодом його професор **Олександр Потебня** (1835–1891). Психологічний аналіз художнього твору він поєднував з аналізом лінгвістичним, виклавши своє розуміння цієї проблеми у працях "Мысль и язык" (1862), "Из лекций по теории словесности" (1894), "Из записок по теории словесности" (1905) та ін. Останні дві вийшли вже після смерті вченого. До психологічної методології О. Потебня йшов від учення **В. Гумбольдта** про зв'язки мислення з мовою. Мова для нього – явище індивідуальне; слова сприймаються кожним іншим сприймачем (реципієнтом) неоднаково, через що й існує проблема багатоваріантності тлумачень художніх текстів.

Д. Овсянико-Куликовський (1853–1920) поєднав у своєму дослідницькому методі два підходи – **психологічний і соціологічний**. На його думку, без соціологічного трактування явищ літератури вони багато втрачають як духовні віхи історичних епох, а психологічний аналіз їх потрібен для з'ясування соціальної психології тих епох. Він дотримувався позиції, що автор в процесі творчості

стурбований не стільки проблемою передачі своєї художньої думки майбутньому читачеві, скільки процесом творення її як такої. Звідси необхідність дослідження психології цього процесу, яка в кожного автора зводиться принаймні до такого: як у творах і характерах втілити свої особисті морально-психологічні задатки. Таке розуміння творчої особистості та її художньої лабораторії Д. Овсяннико-Куликовський найповніше реалізував у дослідженні творчості М. Гоголя з підзаголовком «**Опыт психологического диагноза**».

Література буде лише тоді справжньою, писав молодий **І. Франко** у "Літературних листах", коли відіграватиме значну суспільну роль, матиме громадянське звучання, реалістично показуватиме ідейний поступ народу. Ці свої критичні погляди І. Франко формував спочатку як симпатик ідей соціалізму, а після арешту разом із редакцією журналу "ДРУГ" – як переконаний соціаліст європейського зразка. На думку І. Франка, літературна критика лише тоді буде відповідати своїй суті, коли керуватиметься **естетичними принципами**. Вона повинна входити в обсяг психології і мусить послуговуватися тими методами наукового досліду, якими послуговується сучасна психологія. Виходячи з такої тези, І. Франко показав цілковиту очевидність її і водночас наголосив на нез'ясованості багатьох питань, пов'язаних з психологічною природою естетичних чуттів і почувань. Він розглянув їх у певній послідовності і схарактеризував як враження ("змисли"), котрі виникають у читача поетичного твору внаслідок сприймання його. Це насамперед зорові враження, запахів, смакові і дотикові, які І. Франко називає "нижчими змислами", а кожне з них пов'язане з різними видами мистецтва, тобто "вищими змислами": музикою, живописом (малярством), архітектурою та іншими образотворчими мистецтвами. Література (поезія) перебуває з ними в найтісніших зв'язках, оскільки в них – єдина психологічна основа. Музика, наприклад, близька до поезії своїми ритмомелодійними характеристиками, але для неї неприступне, як для поезії, "царство думок і рефлексій, абстрактів, крайових образів, руху і ділання"; живопис споріднений з поезією зоровими відчуттями, але він не може, як поезія, апелювати до всіх просторово-часових "змислів", а тільки до одного, просторового.

Зигмунд Фройд запропонував свою "техніку психоаналізу". Суть її в феномені підсвідомого, а художня творчість трактується в ній як сублімоване символічне вираження висхідних психічних імпульсів і пристрастей (переважно інфантильно-сексуальних). Ці імпульси й пристрасті є вродженими; вони не контролюються свідомістю, їх відкидає реальність, і тому вони змушені існувати лише у вигляді фантазій, котрі і є власне творчістю. Прийнято вважати, що психоаналітики виявили в історії літератури ряд стійких сюжетних схем, у яких автор зливається з героєм і зображує або виконання своїх підсвідомих бажань, або їх трагічну сутичку (конфлікт) із силами соціальних і моральних заборон. Як приклад, наводиться дослідниками мотив батьковбивства, що осмислений Софоклом у "Царі Едіпі", В. Шекспіром у "Гамлеті", Ф. Достоевським у "Братах Карамазових". Цей мотив ("едіпів комплекс") не міг інакше розвиватися (вважали

3. Фрейд і його послідовники), бо його крона виростає з природи самої психології, яка дається людині один раз і на все життя.

Завдання літературознавства, однак, не треба прямо співвідносити з завданнями психоаналізу, підкреслював З. Фрейд. Психоаналіз бере для себе як ілюстрацію лише літературний матеріал, і здебільшого той, що пов'язаний з міфотворчістю чи так званою масовою культурою, в якій діє ще не усвідомлене до кінця "я" і відсутні власне естетичні критерії. Цей матеріал є шедевром чи підробкою, для психоаналітиків байдуже, бо елемент художності для них не існує, як не існує соціальне чи інше середовище, яке могло б впливати на мотиви і "комплекси". Головне для них – психологічна заданість цих мотивів і "комплексів", якої, виявляється, не уникнути ні авторові, ні його літературному героєві.

Відштовхуючись від індивідуальної підсвідомості автора й героя, яку вивчав З. Фрейд, інший психолог і філософ – швейцарець **К. Юнг** (1875–1961) переніс її на підсвідомість націй і людства загалом. За його теорією, в підсвідомості народів існують усталені й незмінні образні формули – архетипи, які дають змогу розкривати (проникати) змістову форму людських творінь. У центрі уваги тут не особа творця, а наявність твореного і надособистісна позасвідома символіка. Йдеться про найзагальніші, позаісторичні феномени часу і простору ("відкритий" і "закритий", "внутрішній" і "зовнішній"), фізичні й біологічні субстанції ("чоловіча" й "жіноча", "дитяча" й "стареча"), природні стихії і явища ("вогонь", "вода", "світло", "земля", "небо" та ін.), рослинний і тваринний світ ("дуб", "жито", "пугач" та ін.).

Тема № 5. Філологічна школа в літературознавстві XIX – поч. XX ст. (2 год)

1. Естетичні передумови появи філологічної школи (А. Баумгартен, Т. Готьє «Нове мистецтво», Анрі Бергсон, Ф. Ніцше).
2. Уявлення Лесі Українки про неоромантизм у літературній творчості.
3. Дискусія І. Франка з М. Вороним про завдання сучасної поезії.
4. Модерністський дискурс на поч. XX ст.
 - а) Стаття Остапа Луцького «Молода муза».
 - б) Журнал «Українська хата».
5. Філологічний семінар під керівництвом В. Перетца.
6. Значення ідей М. Євшана для розвитку естетичного літературознавства.

Додаткові питання

1. Вплив філософії на літературу та літературознавство на початку ХХ століття. Загальні тенденції в мистецтві початку ХХ століття.
2. Поясніть тезу Т. Готьє «Мистецтво для мистецтва», «*Треба сказати різко: «Отже, ні! Мистецтво не відтворює дійсності, ані її перетворює, як хочуть інші, а лише створює окрему дійсність»*».
3. Поясніть поняття з філософії Ф. Ніцше «воля до влади», «вища особистість (надлюдина)», опозицію «культура – натовп».
4. Поясніть вислів М. Євшана «*обниження артизму у творців до рівня забавки*».
5. Як сформулював завдання мистецтва М. Євшан у праці «Проблеми творчості»?
6. Якими проблемами займалися учасники семінару В. Перетца?

Основна література

1. Т. Гундорова. Саморозгортання модерністського дискурсу // Т. Гундорова. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. К.: Критика, 2009. С. 248 – 270.
2. Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 2. 415 с.
3. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. К., 1998. 658 с.
4. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К., 2001. 357 с.
5. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості // Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1976. Т. 16. С. 47–56.

Додаткова література

1. Грицик Л. Українське порівняльне літературознавство 1920-х рр. між реліктами позитивістських уявлень і типологією // Слово і час. 2013. № 8. С. 12–21.
2. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму. Івано-Франківськ : Лілея – НВ, 2002. 392 с.
3. Літературознавство. Словник основних понять. / Пер. з нім. А. Цяпи. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 280 с.
4. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
5. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

Реферати

1. Гундорова Т. Фрідріх Ніцше й український модернізм // Слово і час. 1997. № 4. С. 29–33.
2. Євшан М. Леся Українка // Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. К., 1998. С. 160–163.
3. Євшан М. Суспільний і артистичний елемент у творчості // Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. К., 1998. С. 18–25.
4. Моклиця М. Модернізм – проблема теоретична й психологічна // Слово і час. 2001. № 1. С. 32–38.
5. Рудницький М. Що таке "Молода муза"? – Львів, 1937.
6. Карманський П. Українська богема. – Львів, 1936.

Тексти для обов'язкового конспектування

1. М. Євшан. Проблеми творчості // М. Євшан. Критика. Літературознавство. Естетика. К.: Основи, 1998
2. Стефаник В. Поети та інтелігенція // Історія української літературної критики. Хрестоматія. К.: Либідь, 1996. Т. 2. С. 343–345.

Теоретичний матеріал для підготовки до практичних занять

Леся Українка вважала, що відроджується "колишній" романтизм, тільки з суттєво новими рисами. У стилі О. Кобилянської, В. Винниченка й інших письменників вона характеризувала такі його риси як зображення суверенної, "вилущеної з маси" особистості, поривання цієї особистості до вищих ідеалів життя ("**ins Blau hinein...**"), ліризація й пластичність у відтворенні душевних станів особи та її взаємин із навколишнім світом. "Звичайно, – писала Леся Українка, – не всі новоромантики і не в усіх творах з однаковою чистотою витримують цей новий і практично дуже важкий для письменника принцип, але він уже може бути критерієм для істинного розуміння й оцінки творів письменника і нової формації, які не завжди називають себе новоромантиками, інколи навіть вороже ставляться до цієї назви, але фактично сприйняли цей головний принцип... який вперше був в усій чистоті застосований в художній літературі німецькими новоромантиками...".

Дискусія між І. Франком та М. Вороним:

Ідею цілісної особистості висунув Микола Вороний у вірші-відповіді І. Франкові на його послання із назвою "Лісова ідилія". Відповідь була роз'ясненням і поглибленням відкритого листа М. Вороного до письменників, який він опублікував у "Літературно-науковому віснику", де запрошував їх взяти участь в альманасі "Знад хмар і з долин". Він орієнтував письменників на твори, які б за змістом і формою могли "хоч трохи наблизитись до нових течій та напрямів сучасних європейських літератур" і в яких "було б хоч трошки філософії, де хоч клаптик яснів того далекого блакитного неба, що від віків манить нас своєю неосяжною

красою, своєю незглибною таємничістю, бо спокою треба, відпочинку для стражденної, зневіреної душі сучасного інтелігента". **І. Франко** апелює до М. Вороного:

Слова – полова! Але огонь в одежі слова - Безсмертна чудотворна фея, Правда іскра Прометей.

М. Вороний у відповідь І. Франкові наголосив, що людське горе для нього – не байдуже, але не можна тільки ним обмежувати творчість; життя багатогранне. *Моя девіза – йти за віком / І бути цілим чоловіком!*

Зіткнулись два підходи до розуміння специфіки й завдань літератури. Новий (М. Вороного) полягав усього лише в розширенні поетичних обсервацій, в акценті на іманентності художньої творчості. Молодий І. Франко не збагнув цього до кінця, і тому пропонує тільки поєднання "старих" закликів до бою з "новими" пориваннями "в надземне". Тим часом з'являлися нові твори молодих В. Стефаніка, М. Черемшини, для яких, за словами І. Франка, "головна річ – людська душа...".

Угрупування «Молода муза». Теоретичне обґрунтування своїх літературних позицій було в молодомузівців загалом поверховим. Зміст його неважко зрозуміти зі статті **О. Луцького "Молода муза"** ("Діло", 1907), в якій лише наголошено, що їхня (молодомузівців) мета – приєднатися до шукань у європейських літературах, найбільшою мірою пов'язаних із новою філософією Ф. Ніцше. "Почалась нова гарячкова контроля, догма за догмою падали в провал забуття або в кут більш чи менш живих споминів, а під всім тим билось головне джерело сучасної кризи і недолі: боляк всього суспільного ладу. В сучасній людській громаді чимраз частіше почав з'являтися тип людини, що втратила всяку віру і надію". На літературному полі кризові явища спричинились, на думку О. Луцького, хибними шляхами тенденційного реалізму, утвердженого І. Нечуєм-Левицьким, Панасом Мирним, І. Франком, І. Карпенком-Карим. "Кожну описану ними подію можна було сконтролювати метром і кожна їхню тенденцію – звичайним розумуванням", – писав О. Луцький. Реакцією на таку творчість і була з'ява молодих літературних сил, першим авторитетом серед яких вважалася О. Кобилянська. Висхідною позицією цих сил став протест проти тенденційного обмеження мистецтва тісною матеріалістичною кліткою. **"Воля і свобода в змісті і формі, але все щирість у почуваннях людських і в найсубтильніших тонах природи – ось вся девіза молодого літературного тону"**.

Взаємини Франка з "молодомузівцями" були складними й неоднозначними. На жаль, досі це цікаве й дуже важливе для нашої літератури питання не досліджувалось у всій його складності, воно просто збувалося тезою про те, що Франко різко критикував як теоретичну платформу цієї групи, так і твори її представників. Критикував, і різко, хоч завжди цікавився творчістю своїх молодих колег, стежив

за кожним, відгукувався на нові їхні книжки. "Був невмолимим суддею у мистецьких справах, – закінчує свій спогад про Івана Франка П. Карманський, – і прямо дивував нас своєю грибокою аналізою творчості нашої і чужої, хоча розходився у своїх поглядах з нами і не мав виправдання для наших ідеалів модернізму...Хоч не можна сказати, що легковажив нами. Тішився, якщо вдавалося знайти йому в наших писаннях щось, що підпадало під вимоги його естетичних канонів, і хоча гнівили його наша сміливість не тюпати слідами, спорив з нами серйозно". Донедавна ми могли прочитати лише одну сторінку цієї суперечки – думку І. Франка. Початком цієї групи як мистецької течії можна вважати появу в 1906 р. журналу "Світ", до складу редколегії ввійшли В. Бирчак, П. Карманський, О. Луцький та М. Яцків. Сама ж "Молода муза" була створена роком пізніше – в 1907 р. Звідки пішла назва – сьогодні сказати важко. М. Рудницький твердив, що її придумав О. Луцький, у спогадах П. Карманського вона виводиться з новели М. Яцківа "Доля молодої музи". Дехто приписує її Б. Лепкому. Та річ не так у назві, як у змісті: "Молода муза" була однією з ланок літературних організацій багатьох країн Європи: "Молода Бельгія", "Молода Німеччина", "Молода Польща", що проголосили своїм гаслом символізм і служіння красі. Так, в одному з номерів журналу "Світ" стверджувалося, що "Молода муза" репрезентує" відомий в інших народів напрямок декадентський, символістичний, модерністичний, естетичний – і як там його всіляко називають. Мета цього напрямку служити красі". Як бачимо, в цей час не було ще чіткої диференціації цих термінів, різні автори вкладали у них різний зміст. Так, Леся Українка захищала "прапор модернізму", обстоюючи від вульгаризаторської критики С. Єфремова повість Ольги Кобилянської "Царівна", осуджуючи водночас модернізм польського письменника С. Пшебишевського, який полягав у проголошенні "абсолютної свободи митця" від суспільства. Подібне трактування модернізму знаходимо і в М. Коцюбинського, який у листі до О. Кобилянської писав, що "широкі круги читача...ще знаходяться під впливом реалізму і вороже ставлення до модерних напрямків літературних". Термін "декаденство" теж вживається часом для означення художнього новаторства. Відомий поет і літературознавець В. Щурат тлумачив його як "артистичним змислом ведене змагання до витвору свіжих оригінальних промислів, образів, зворотів мови і форм". Саме на цій підставі він відніс до цієї течії ліричну драму І. Франка "Зів'яле листя", проти чого автор рішуче заперечував відомим віршем Декадент.

"Молоду музу" треба розглядати як ланку в системі взаємодії різних течій літературного руху кінця XIX – початку XX ст., фрагмент загальноєвропейської панорами, бо ідеї модернізму приходили на Україну різними шляхами, поєднуючись із деякими рисами попередньої реалістичної школи і набуваючи в українському національному середовищі нових ознак. При цьому кожен письменник репрезентує свою лінію розвитку, пошуки власної концепції, що охоплюють сферу ідей і форм. Єдине, що об'єднувало представників усіх цих груп, течій чи просто індивідуальностей, було неприйняття побутового реалізму, описовості старої школи письма.

З цього погляду не тільки лірична драма "Зів'яле листя" І.Франка, а його статті "Принципи і безпринципність", "Старе і нове в українській літературі" можна назвати виявленням модерністичного напрямку, модерністичного в тому сенсі, що тут у центрі стоїть свідомість індивідуальності, – "людська душа", крізь призму якої розкривається, "освітлюється" навколишнє оточення. Отже, поет "вириває" свого ліричного героя з рамок біологічного існування і вводить широку часову і просторову перспективу, в єдність зі всесвітом.

Деякі українські письменники приходили від побутописання до психологізму, в їх народницький світогляд вросли елементи модернізму; епіцентр дедалі більше переміщувався від зображення до вираження, від обсервування зовнішніх обставин до ідей і настроїв особистості. В Ольги Кобилянської та Лесі Українки попри деякі їхні розбіжності у поглядах формується неоромантична концепція, що ґрунтується на "визвольному" пориві, прагненні до повноти виявлення родового, саме людського потенціалу буття, ідеалу "повної людини"...

Чи не подібною є творча настанова молодих львівських письменників, задекларована в журналі "Світ" і розгорнута пізніше **О. Луцьким у статті "Молода муза"**, де підкреслювалося: "Коли вже відкинемо наразі все царство сучасних сумнівів і перехресних кличів в напрямі нашого пізнання, а обмежимося лише на обсяг людського чуття в сфері письменства і філософії, то вистане назвати лише Ніцше, Ібсена та Метерлінка, щоб всім ярко пригадалось те живе биття сучасного, надміру, може, вразливого людського серця і щоб пригадалися нам всі його приюти там, де могло воно найти своє тепло і спокій серед бурхливих днів".

Такі заклики не заперечували ні громадянської теми, ні літературної традиції. До того ж притулком для серця оголошувалися не тільки "метафізичні, містичні краї", а й саме життя, все те, де виявляється внутрішня потреба митця, яку не можна замкнути "в ніяку розумовану шухляду".

І. Франко назвав статтю О. Луцького маніфестом "Молодої музи". Франко критикував статтю Луцького за те саме, за що раніше бельгійських символістів – за містицизм, прийнявши їх естетичну програму платформи майже за політичну програму: "Як же се, мої панове, ви вербуєте до свого кружка молоді душі, себто наших дітей, наших молодих братів і сестер? Куди ви думаєте вести їх? В яким "містичним новім небі" ви обіцяєте їм тепло і заспокоєння?" Це було явним перебільшенням. І в збірнику М. Вороного "З-над хмар і з долин", і в альманасі "За красою" взяли участь письменники різних поколінь і неоднакових орієнтацій, хоч і проглядалась в них певна загальна естетична платформа, виражена вже в самих назвах. Ми не маємо сьогодні цілісної концепції українського модернізму початку ХХ ст. і навіть його визначення (вживаються терміни декаданс, ранній модернізм, предромантизм тощо), вульгарно-соціологічний підхід до літератури не сприяв об'єктивному дослідженню цього явища. Можемо лише відзначити його неоднорідність. Якщо представники літературного угруповання "Українська хата" іноді надто категорично відмежовувались від народницьких традицій,

яка, мовляв, "не пориває вперед, а топчеться на одному описуванні, реєстрації сільськогосподарського інвентаря", то "Молода муза", як правило, не проголошувала такого розриву зі школою "старого" реалізму, а прагнула поєднати традицію з новими західноєвропейськими віяннями. Головними естетичними ідеологами журналу «Українська хата» виступили **М. Євшан (Федюшка) та М. Сріблянський (М. Шаповал)**. Будучи зорієнтованими в своїх художніх позиціях на західно-європейські естетичні віяння, вони, проте, міцно трималися національного ґрунту, і їхньою кінцевою метою було створення національно-ідентичної літератури, в якій домінантою виступають не ідеологічно зорієнтовані усереднені маси, а художньо осмислені індивідуальності. Звідси їхнє відверте неприйняття настанов популярного вже на той час марксистського літературознавства.

Семінар В. Перетца мислився як семінар методології російської літератури. Підсумкова праця з теми цього семінару вийшла в 1914 р. під назвою "Из лекций по методологии истории русской литературы". Змістом дослідження й роботи семінару були значно ширші питання, а саме: проблеми методології й теорії літератури як феномена естетики, а також проблеми форми в літературі. Цей семінар – аналог ОПОЯЗУ в Росії, де досліджуються проблеми форми. Поняття естетики, щоправда, в цьому семінарі трактувалися відповідно до тодішніх уявлень про цю науку, але в принципі вся робота семінару зводилася до формування саме філологічного погляду на літературу, науковим стрижнем якого була саме естетика. Щоб прийти до цього філологічного погляду, учасникам було запропоновано характеристику всіх інших методологій, якими оперувала наука про літературу від найдавніших часів до рубежу ХІХ–ХХ ст. Класифікуючи ці методології, В. Перетц виділяв серед них **суб'єктивні та об'єктивні**. Поняття об'єктивності трактувалося в семінарі як синонім науковості, а вершиною цієї науковості оголошувалася саме філологічна методологія. Вона ж не повинна цілком відмежовуватись і від суб'єктивних методологій, оскільки вони не лише відігравали певну роль на різних етапах науки про літературу, а загалом не позбавлені певного раціонального зерна. Суб'єктивні методології (за його термінологією – школи) В. Перетц розглянув у такій послідовності: естетичний метод, етичний метод, публіцистичний метод.

Тема 6. Стан українського літературознавства 20–30-х років ХХ ст. (2 год)

1. Ситуація у літературознавстві у зв'язку з більшовистськими ідеями.
2. Діаспорне та материкове літературознавство України 20-х років ХХ ст.

а) «Історія українського письменства» С. Єфремова та «Історія української літератури» М. Возняка (материкове літературознавство).

б) «Історія української літератури» М. Грушевського та діяльність Л. Білецького (діаспорне літературознавство).

3. Літературна дискусія 1925–1928 рр.

4. Утвердження марксистського літературознавства та теоретичне обґрунтування соцреалізму.

Додаткові питання

1. Поясніть основні риси соцреалізму (монументальність, гігантизм, лакування дійсності)
2. Причини зародження марксистського літературознавства, його провідні риси
3. Внесок у літературознавство С. Єфремова. Поняття канону
4. Літературознавчі погляди М. Зерова
5. Причини й наслідки дискусії. Літературознавчі погляди М. Хвильового. Поясніть його концепцію «азіатського ренесансу»: *«Так нові мистці, з колись пригноблених азіатських країн, митці комунари, що йдуть за нами, зійдуть на гору Гелікон, поставлять там світильник Ренесансу, і він спалахне багряно-голубим п'ятикутником над темною європейською ніччю»*. Чи не є вона утопічною?

Основна література

1. Возняк М. Історія української літератури: у 2 т. Л., 1992. Т.1
2. Єфремов С. О. Історія українського письменства. К.: Феміна, 1995. 688 с.
3. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К., 2001. 357 с.
4. Новиченко Л. «Український ренесанс» 20-х рр.: пореволюційне національно-культурне піднесення, його суперечності й трагічний обрив / Історія української культури у 5 томах. К., 2011. Т. 5, кн. 1, С. 113 – 158.
5. 20-ті роки: Літературні дискусії, полеміки / Упор. В. Г. Дончик. К., 1991. 216 с.

Додаткова література

1. Ільницький М. Історія українського літературознавства // Критики і критерії. Львів, 1998. С. 12–19.

2. Мовчан Р. Ідеологічна «заблокованість» українського модернізму 1920-х рр. // Вісник (літер-чі студії) // Міжнародний інститут лінгвістики і права. – К., 2011. Вип. 11. С. 105–115.

3. Мовчан Р. Методологічні особливості історичного осмислення літературного процесу 1920-х рр. / Науковий вісник Ужгородського ун-ту. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 26. Ужгород, 2011. С. 9–13.

4. Зеров М. «Ad Fontes». Європа-просвіта-освіта-лікнеп // Зеров М. Твори в 2 т., К., 1990. т. 2. С. 568–581.

5. Сасенко В. Соловецька тема в науковій спадщині Н. Кузякіної // Слово і час. 1012. № 8. С. 82–95.

Тексти для обов'язкового конспектування

Хвильовий М. Апологети писаризму (1926) // Хвильовий М. Твори в 2 т. т. 2. С. 435–456.

Реферати:

1. Грицик Л. Українське порівняльне літературознавство 1920-х років: між реліктами позитивістських уявлень і типологією // Слово і час. 2013. № 8. С. 32–45.

2. Дзюба І. Микола Хвильовий: «АЗІЯТСЬКИЙ РЕНЕСАНС» і «ПСИХОЛОГІЧНА ЕВРОПА» // Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? К.: Видавничий дім "KM Academia", 1998, 276 с.

3. Захарчук І. Мілітарна стратегія соцреалізму // Слово і час. 2006. № 10. С. 51–61.

4. Федорак Н. Михайло Возняк – дослідник української літописної традиції // Слово і час. 2008. № 10. С. 31–36.

5. Свербілова Т. Проект національної самоідентифікації вітчизняного соцреалізму та драма 30-х років ХХ ст. // Слово і час. 2008. № 4. С. 21–29.

6. Донцов Д. Хвильовий // Літературна есеїстика. К.: Відродження. С. 209

Теоретичний матеріал для підготовки до практичних занять

Глибокий знавець світової і вітчизняної історії, автор десятитомної "Історії України-Русі" **М. Грушевський** був переконаний, що українська літературно-художня творчість має за своїми плечима не кілька століть, а щонайменше два тисячоліття. Він доводив це своє переконання глибоким аналізом усної народної творчості; образна мова в ній не здатна спровокувати будь-які фальсифікації, бо пов'язана тільки з певними епохами народних розселень і переселень. Останні ж підтверджуються археологічними пам'ятками матеріальної культури і відтак спростуванню не підлягають. На основі формотворчих елементів фольклору (обрядових пісень, приповідок, легенд, казок, магічних казань, плачів, заклинань тощо) вчений виміркував, за його висловом, кілька епох художнього розвитку українського народу. Найстаріша з них (південне, чорноморсько-дунайське розселення) належить до IV–VIII ст. нашої ери.

1911 р. в Києві вийшла фундаментальна праця **Сергія Єфремова** "Історія української літератури", яку неодноразово перевидавали. В цьому дослідженні вперше був зібраний, упорядкований і узагальнений колосальний різноплановий матеріал, осмислений у народницькому контексті. Основним змістом українського літературного процесу дослідник вважав розкриття національно-визвольних ідей. З'явилися й нові літературознавчі монографії, написані в тому ж народницькому дусі: "Шевченко" (1914), "Борис Грінченко" (1913), присвячена І. Франку книга "Співець боротьби і контрастів" (1913), літературознавчий огляд "За рік 1912" (1913).

М. Зеров, М. Драй-Хмара, О. Дорошкевич та ін. В часи найочевидніших розрух і жахливого голоду (1920–1921) вони змушені були рятувати себе від фізичної загибелі в різних периферійних школах і випадкових установах, а в 1922 р. їх бачимо вже в столичних вищих навчальних закладах. Наукове обличчя цих авторів найвиразніше постало в книгах "Нове українське письменство" (1924), "До джерел" (1926), "Від Куліша до Винниченка" (1929) М. Зерова; "Пушкін в українській літературі" (1927), "З новітнього українського письменства" (1929) П. Филиповича; "Леся Українка" (1927) М. Драй-Хмари та ін. Велику наукову цінність мають також їхні численні історико-літературні і критичні публікації в періодичних виданнях того часу, зокрема й в академічних "Записках". **Микола Зеров** (1890–1937) чи не першим серед молодшої генерації пореволюційного літературознавства виявляв непоступливу послідовність у трактуванні літератури як феномена філологічного, художнього. Уже в передмові до "Нового українського письменства" він означився в переконанні, що літературу треба читати не за накинутим іззовні, а за внутрішньо властивим їй законом. Щодо періодизації літературного процесу України ХІХ ст., вважав М. Зеров, треба виходити не з ідеологічних чи інших функціональних принципів, а з філологічно естетичних, в основу яких покладено естетичні закономірності художньої творчості.

Памфлет М. Хвильового «Апологети писаризму»

Появу цього памфлету спровокувала брошура Костя Буревія «Європа чи Росія?», видана 1926 року в Москві. Буревій (1888–1934) до подій 1917 року активно займався політичною роботою як член партії російських есерів, був ув'язнений у царській тюрмі, відбував заслання. Із 1920 р. його більше знали як літератора – поета, сатирика, публіциста, драматурга. Мешкав Кость Буревій у Москві, проте друкувався переважно в українських виданнях. Був неабияким містифікатором, який «ховався» під різними псевдонімами (Нахтенборген, Едвард Стріха, Варвара Жукова). У брошурі «Європа чи Росія?» Буревій закликав рівнятися не на Європу, а на Росію.

Те, що памфлет Хвильового матиме антимосковську – і водночас антихихляцьку – спрямованість, було зрозуміло вже з епіграфа: авторіві згадалися зверхні, зневажливі, саркастичні слова В. Белінського про «малоросів» та їхню поезію. Мовляв, «смешно и думать, чтоб из их поэзии могло что-нибудь развиться»; нехай

«лучшая благороднейшая часть малороссийского населения забудет про французскую кадрили и снова примется плясать трепака и гопака»... Саме ці слова несамовитого Віссаріона й стали для Миколи Хвильового подра兹ником.

Буревій («москвофільтруючий «європенко» – так називає його Хвильовий) радив «вчитись у росіян». У нього виходило, що українська культура, література – щось вторинне, похідне, провінційне. Хвильовий збунтувався: усе не так, «українська поезія сходить на цілком самостійний шлях»; «українська дійсність складніша за російську, тому що перед нами стоять інші завдання, тому що ми молода кляса молодої нації...»

А вслід за цим починалася політика: «Союз все-таки залишиться Союзом, і Україна є самостійна одиниця. /.../ Малоросія вже одійшла «в область предания». /.../ Росія ж самостійна держава? Самостійна! Ну, так і ми самостійна». І якщо вже стоїть питання, «на яку із світових літератур вона («наша література») мусить взяти курс», то для Хвильового відповідь очевидна: «У всякому разі, не на російську. Це рішуче і без всяких застережень».

Він, звісно, робить обмовку, що про «політичний союз» не йдеться, що йдеться тільки про літературу. І пояснює: «Річ у тім, що російська література тяжить над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування». Тому – «наша орієнтація на західноєвропейське мистецтво, на його стиль, його прийоми». І плоди такої орієнтації вже помітні: молода нація набирає сили.

«В Європу ми поїдемо вчитись, але з затаєною думкою – за кілька років горіти надзвичайним світлом. /.../ Дайош культурний ренесанс!» – ці слова «комунара» Хвильового здавалися схожими на якесь чаклування...

Один із «експертів» ГПУ напише у своєму донесенні, що памфлет «Московські задрипанки» дуже нагадує давню статтю Дмитра Донцова «Модерне москвофілство» (1913). І це справді так: Донцов різко критикував попередників Буревія, так само безоглядно зачарованих на схід. Ішлося про «якусь дивну духовну залежність /«у певних колах нашої інтелігенції»/ від поглядів, що панують у поступових російських колах». «Ся залежність і досі тяжіє як над нашою літературою, так і над громадською думкою і публічним життям, – переконував Донцов. – Ся /рабська/ залежність не дає українству й досі вийти з пелюшок і стати на власні ноги, ослаблюючи його відпорну силу в боротьбі зі сторонніми впливами». Він пропонував обернутися обличчям «до першого джерела всякої культури – до Заходу», адже «китайський мур від Європи /.../ тамує розвій (розвиток, уточн. О.П.) самостійної національної культури»...

А хіба заклики Миколи Хвильового були іншими? Хіба його роздратовала не та ж сама «духовна залежність» від «впливу російськості»?

Цікаво, що вже в першому з памфлетів Хвильовий посилався на Дмитра Донцова, якого вважав «найрозумнішим і найпослідовнішим із фашистів» (тоді, 1926 р., слово «фашист» ще не мало тих конотацій, якими воно обросло згодом). У статті Донцова «Українсько-совітські псевдоморфози» («ЛНВ», 1925, № 12) він раптом натрапив на висновок, що збігався з його, Хвильового, передчуттям «азіатського ренесансу»: «Маємо діло з духовним здвигом серед українства, глибоким і вагітним необчисленими наслідками». І хоч «найрозумніший і найпослідовніший із фашистів» належав, як і його однодумець Євген Маланюк, до політичних супротивників «комунара» Хвильового, проте якась вольтова дуга між ними таки спалахнула.

Зрештою, і не дивно: Хвильовий цікавив Донцова: кілька його новел («Заулок», «Слово», «Я (Романтика)» у 1925–1926 рр. з'явилися на сторінках «ЛНВ»; Донцов стежив за перебігом дискусії, реагував на неї. А Хвильовий, як бачимо, читав Донцова. І хоч його класові інстинкти підштовхували до рішучої боротьби й агресії («ми знайдемо місце не одному пану Донцову у «штабі Духоніна», але ми також уміємо й поважати розумних ворогів»), – все ж, національні інстинкти змушували Хвильового прислухатися до того, що говорив і писав автор теорії інтегрального націоналізму. І тоді він погоджувався зі словами Д. Донцова про те, що «література є свічадо, в якому тремтить ритм національної душі». І несподівано для себе забував про власні погрози відправити ідеологічного противника до «штабу Духоніна».

Памфлет «Московські задріпанки» прочитав також Йосип Сталін (вочевидь, з подачі Лазаря Кагановича). У виступі комуніста Хвильового вождь побачив небезпечну тенденцію, навіть загрозу «політичному союзу» (себто – СРСР). І 26 квітня 1926 р. він написав Кагановичу та іншим членам Політбюро ЦК КП(б)У застережливого листа, в якому закликав українських комуністів «превратить подымающуюся украинскую культуру и украинскую общественность в культуру и общественность советскую». За цим гаслом нескладно було побачити комуністичний ідеал злиття націй. Звісно ж, під «омофором» Москви і під прапором ленінізму, що є вищим досягненням російської культури.

Тоді, у квітні 1926 року, більшовицька Москва побачила в наростанні самостійницьких, «відцентрових» настроїв у середовищі українських комуністів реальну небезпеку втрати України. І сталінський перст звелів КП(б)У боротися з Хвильовим та його концепцією, нагадуючи, що марксистки не мають права відривати культуру від політики.

Дискусія, яка розпочиналася як суто літературна, після появи листа Сталіна стрімко політизувалася. Відтепер її активними учасниками стали й партійні та державні діячі УСРР. Чим усе це закінчилося – добре відомо...

А як же з гаслом «Геть від Москви»? Найдивовижніше, що в памфлетах Миколи Хвильового саме такого формулювання не знайти. Є відповідна ідея, є думка, є

пристрасть і пафос, проте гасла немає. Слова «Геть від Москви!» – це «переклад» думки Хвильового мовою гасел! Хто саме автор того «перекладу» – сказати важко. Зате точно відомо, що між березнем і червнем 1926 року заклик «Геть від Москви!» набув популярності. У «Тезах пленуму ЦК та ЦКК КП(б)У про підсумки українізації» (червень 1926 р.) із цього приводу висловлювалася засторога: «Кинуті в пресі гасла орієнтації на Європу, «Геть від Москви» і т. д., великою мірою показні, хоч поки що стосуються до питань культури й літератури. Такі гасла можуть бути лише прапором для української дрібної буржуазії, що зростає на ґрунті непу, бо вона розуміє відродження нації як буржуазну реставрацію, а під орієнтацією на Європу, безперечно, розуміє орієнтацію на Європу капіталістичну – відмежування від фортеці міжнародної революції, столиці СРСР – Москви».

Михайло Возняк. Перу **М. Возняка** належать перші успіхи у створенні синтетичної монографії про життя і творчість Івана Франка. Етюдами до такого типу дослідження були його брошури "Життя і значення Івана Франка" (Львів, 1913), "Пам'яті Івана Франка. Опис життя, діяльності й похорону" (Відень, 1916). Завдання та перспективи франкознавства накреслює учений у зв'язку з десятиріччям з дня смерті Івана Франка, у назві статті підкреслюючи первісність етапу франкознавства: "На порозі студій над І. Франком" ("Діло", 1925, № 18). Але тільки в післявоєнний час М. Возняк мав змогу видати монографію про свого улюбленого автора з промовистою назвою "Титан праці" (1946). Над удосконаленням цієї монографії працював учений до смерті, і вона вийшла вже після його смерті під назвою "Велетень думки і праці: Шлях життя і боротьби Івана Франка" (1958). Книга була синтезом евристичних пошуків дослідника, його історико-генетичного підходу до тексту та ідейно-художньої інтерпретації твору на тлі життя і суспільно-політичної боротьби автора. М. Возняк здійснив понад 80 публікацій невідомих франківських матеріалів – текстів художніх творів, статей, листів. Це був могутній приплив джерельного надзвичайно цінного фактажу, без якого нині ми франкознавства взагалі уявити не можемо, оскільки часто він мав концептуальне значення. Цілу історичну епоху обіймає та висвітлює монографічна публікація, що її підготував М. С. Возняк: "Листування І. Франка та М. Драгоманова. - Київ, 1928.- 508 с."

Художні твори (поезії, оповідання Франка тощо) учений не лише публікував, але й інколи виконував складну й філігранну операцію – реконструкцію цілого твору з окремих його фрагментів (повість "Не спитавши броду", оповідання "Тригачія"), він же переклав на українську мову деякі Франкові повісті, писані по-польськи.

"Реконструює" із значним хистом М. Возняк і окремі етапи біографії Франка та відносини його з найближчим оточенням. З цією метою він публікує дві невідомі автобіографії письменника, вияснює теж обставини його арештів, подає бібліографічні дані про Якова Франка – батька, вивчає заплутану історію недопущення Івана Франка до університетської доцентури та незаконного його провалу на виборах до парламенту.

Цитати до теми:

Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати. Поляки ніколи б не дали Міцкевича, коли б вони не покинули орієнтуватись на московське мистецтво. Справа в тому, що російська література тяжить над нами в віках, як господар становища, який привчав нашу психіку до рабського наслідування. Отже, вигодовувати на ній наше молоде мистецтво – це значить затримати його розвиток. (М. Хвильовий «Апологети писаризму»)

«Європа чи «просвіта?» («Ви питаєте, яка Європа? Беріть, яку хоче: минулу – сучасну, буржуазну – пролетарську, вічну – мінливу»), «Гряде могутній азійський ренесанс, і його предтечами є ми», «Романтика вітаїзму» «Українізація... є результат непереможної волі тридцятимільйонної нації», «Росія ж самостійна держава? Самостійна. Ну, так і ми самостійна», з усіх культур орієнтація «у всякому разі не на російську... Від російської літератури, від її стилів українська поезія мусить якомога швидше тікати», «Наша орієнтація – на західноєвропейське мистецтво», «Москва сьогодні є центр всесоюзного міщанства», «Майбутнє за моєю молодю нацією і за моєю молодю клясою», «За відважних і вольових людей» – ці чіпкі гасла відомі кожному. Їх засвоїли прихильники Хвильового, яких свого часу були тисячі й тисячі, їх популяризували в своїх актах обвинувачення речники режиму, бажавши довести злочинну буржуазність і буржуазну злочинність памфлетів Хвильового» (Ю. Шевельов).

Чиста «художка» завжди «відкриває до діалогу», тоді як пропаганда, навпаки, – замикає вам вуха на всякого «іншого», виводячи його з зони людського інтересу (О. Забужко).

Тема 7. Літературознавство 40–50-х років ХХ ст. (2 год)

1. Цензурні послаблення в критиці періоду Другої світової війни.
2. Публікації та доповіді Л. Новиченка, П. Тичини, О. Білецького.
3. Сталінська розправа з кіноповістю О. Довженка «Україна в огні».
4. Наукове літературознавство в діаспорі.
 - а) Значення праць «Історія української літератури» М. Гнатюка та «Історія української літератури» Д. Чижевського для розвитку літературного процесу. Періодизація літератури Д. Чижевського.
 - б) Концепція літературної творчості в критичних виступах членів МУРу (В. Петров, Ю. Шевельов, Ю. Лавріненко та інші).

Додаткові питання

1. Специфіка розвитку літературознавства в еміграції та діаспорі у ХХ ст.
2. У чому полягає сутність літературознавчої концепції М. Гнатишака?
3. Спільне та відмінне у періодизаціях М. Гнатишака та Д. Чижевського.
4. Проаналізуйте погляди одного з учасників МУРу (на вибір).

Основна література

1. Дослідницькі стратегії сучасного літературознавства: навчальний посібник / уклад. Т. М. Марченко, Л. І. Морозова, О. А. Писарева та ін. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 233 с.
2. Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 225 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/7732>
3. Література на полі медій: Збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики. Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України / за ред. Т. І. Гундорової та Г. М. Сиваченко. Київ, 2018. 633 с.
4. Методології сучасної літературної компаративістики: Збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Сиваченко Г. М. Київ, 2020. 633 с.
5. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К., 2001. 357 с.
6. Хархун В. Ревізійні моделі війни: («Україна в огні» О. Довженко) // Дивослово. № 5. 2011. С. 45–49.
7. Шерех Ю. Третя сторожа. Література. Мистецтво. Ідеології. К. : Дніпро, 1993. 587 с.

Додаткова література

1. Захарчук І. Мілітаристська стратегія соцреалізму // Слово і час. 2006. № 6. С. 23–28.
2. Листування Ю. Лавріненка з Ю. Шерехом у 1945-1949 рр. (Підготування і коментар Т. Шестопалової та О. Брайка) // Слово і час. 2011. № 8, 9, 10. С. 82–95.
3. Хархун В. Соцреалізм як канонічне мистецтво // Studia Sovietica. К., Ніжин. 2011. Вип. 2: Семіосфера радянської культури: знаки і значення. С. 24–38.
4. Шевельов Ю. З історії незакінченої війни / упор. О. Забужко, Л. Масенко. К., 2009. 245 с.

Тексти для обов'язкового конспектування

- Бернадська Н. Канон соцреалістичного роману // Слово і час. 2005. № 2. С. 44–52.

Реферати

1. Луцій С. Жанрово-стильові особливості української еміграційної прози періоду МУРу (1945–1948) // Слово і час. 2012. № 7. С. 3–17.
2. Ксьондзик Н. Дезінтеграція канону соцреалістичного реалізму в радянській історії української літератури 1950-1960 рр. XX ст. // Слово і час. 2012. № 7. С. 87–97.
3. Медведюк Л. Теорія соціалістичного реалізму як канон реалізоцентризму // Слово і час. 2003. № 12. С. 13–19.

Теоретичний матеріал для підготовки до практичних занять

Літературно-критичні матеріали узагальнюючого характеру протягом першого року війни майже повністю були витіснені так званим практичним літературознавством – промовами на антивоєнних мітингах (П. Тичина, О. Довженко, О. Корнійчук), невеликими зарисовками про участь літераторів у воєнному житті (переважно в партійній і фронтовій пресі, оскільки "Літературна газета" в червні 1941 р. припинила своє існування, ставши невдовзі загальномистецьким виданням "Література і мистецтво", 1941–1945). Публікація літературознавчих праць протягом першого року війни (видано лише нарис Л. Новиченка про творчість М. Рильського "Повість про поета", 1942) навіть не планувалася. Вийшов тільки один збірник матеріалів ювілейної сесії Академії наук УРСР (1942), до якого входили виголошені на ній доповіді М. Рильського про "тему Батьківщини в творчості Пушкіна, Міцкевича і Шевченка"; Є. Кирилюка – про "патріотичні мотиви в творчості І. Франка"; Є. Маслова – про "значення і роль книги в житті людини" та ін. Автор звіту про цю сесію назвав доповідь Є. Маслова "натхненною поемою про книжку", а зміст інших переказав без емоційних коментувань і фахових втручань.

Перші статті узагальнено-критичного характеру стали з'являтися на сторінках журналу "Українська література" наприкінці 1942 р. Проблематика їх зводилась насамперед до осмислення світоглядних орієнтацій письменників у творах про війну, до зображальних потенцій літератури, яка в умовах війни спрямовувалась на відтворення почуттів радянського патріотизму, несхитності й помсти, сформованих нібито у радянських людей ще передвоєнної пори. За приклад і взірць бралася переважно творчість російських письменників

Микола Гнатишак (1902–1940) протягом 30-х років був відомий у західно-українській періодиці як автор розвідок "Нова українська лірика в Галичині" (1934), "Українська романтична балада" (1936) та ін. 1928 р. він опублікував німецькою мовою у річнику Бреславського інституту для досліджень східної Європи стислий огляд "Історії літератури в Україні", яким познайомив німецькомовного читача з історико-літературними працями М. Петрова, М. Дашкевича*, О. Огоновського, І. Франка, С. Єфремова, М. Возняка і М. Грушевського. Найвизначнішою серед них оглядач називав "Історію української літератури"

М. Грушевського, яка, на його думку, може гідно представляти українське літературознавство не лише в Україні, а й за рубежом". Методологією М. Грушевського (в її "джерельній" і філологічній частині) М. Гнатишак частково скористався і для написання своєї "Історії української літератури", першу книжку якої (будучи тяжко хворим) встиг продиктувати для друку своїй матері, але опублікованою в 1941 р. вже не побачив. "Модерні формалісти, – наголошував М. Гнатишак, – скрізь виходять від свідомості інтимного структурального зв'язку між "словом і словесністю" і на цих солідних підвалинах ставлять будівлю наукового розгляду літературних творів як фактів *par excellence* словесно-мистецьких, отже й застосовують до них у першу чергу критерії мистецьких стилів і формальних вартостей". Готуючи до друку "Історію української літератури" (Книжку першу) покійного вже М. Гнатишака, видавець Ю. Тищенко запропонував Д. Чижевському продовжити його працю. На диво, той дуже швидко погодився. У передмові до виданої через рік другої книжки "Історії української літератури" сам Д. Чижевський пояснює чому: "Я роблю це з тим більшою охотою, що я цілком поділяю в основних рисах багато з поглядів покійного автора першої частини. Зокрема, я теж надаю великого значення формальному аналізу літературних творів та вважаю потрібним не залишати без уваги також і їх ідеологічний зміст. Щоправда, я схильюся не стільки до теорії О. Потебні, скільки до "структуралізму" празького кола "Слова та словесності" (порівняй випуск 1-й, с. 15). До речі, в останні часи і "структуралісти" цілком залишили односторонній формалізм першого бойового періоду свого розвитку... Приймаючи в загальних рисах наукові інтенції автора 1-го випуску, я в дуже багатьох пунктах розходжусь із ним у поглядах на окремі конкретні питання... Свої погляди на найстарший період української літератури надіюсь подати в спеціальному нарисі, що може з'явитися і в ближчий час"

Новий етап наукового тлумачення літератури в ці роки розпочали також українські емігранти, що опинилися за кордоном по завершенні війни з фашизмом. У 1945–1949 рр. на території Німеччини й Австрії вони утворили кілька літературних об'єднань, найдієвішим серед яких був **МУР** (Мистецький Український Рух). Його учасники (І. Багрянний, В. Барка, С. Гординський, О. Державін, Ю. Клен, Ю. Косач, І. Костецький, Ю. Лавріненко, О. Лятуринська, Є. Маланюк, М. Орест, Т. Осьмачка, В. Петров, Л. Полтава, У. Самчук, Ю. Шерех та ін.) організували видання літературних альманахів, журналів, газет, а також провели кілька з'їздів-конференцій, на яких намагалися окреслити шляхи входження української літератури в європейський контекст. Ю. Шерех (Шевельов), У. Самчук, І. Багрянний та інші наполягали на тому, що "велика література" України може творитися лише в дусі "органічного національного стилю", який нібито утверджували в минулому Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка та інші і який тільки й зможе ввести українську літературу в європейський і світовий контекст. Вразливість цієї концепції виявилась порівняно швидко і насамперед тому, що, мовляв, не враховує особливостей літератури модернізму, котра, хоч і порвала зв'язки з "національними стилями", але завойовує у світовій літературі нові й нові плацдарми. Майже через тридцять літ Г. Грабович скаже з цього приводу:

досягнення "великої літератури" в трактуванні теоретиків МУРу виявилось найбільше в тому, що вона "породила свою антитезу", тобто модерну літературу і в середовищі самого МУРу, і в пізнішій групі нью-йоркських поетів.

Вихід "Розстріляного відродження" збігся з часом, коли в підрадянській Україні почалися вибіркові реабілітації репресованих у 20–30-х роках письменників, але **Ю. Лавріненко** в своїй антології "реабілітовував" їх не вибірково і не як "помилкову" акцію радянського режиму. Він трактував її як закономірність цього режиму, як найтрагічнішу сторінку в багатовіковому нищенні української духовності, послідовно здійснюваному імперськими завойовниками України. Ідеологічний аспект цієї проблеми Ю. Лавріненко ґрунтовно поглибив аналітичним розглядом самотності кожного літературного явища 20–30-х років і тогочасної української літератури загалом. Він показав, що це було справді відродження українського духу, яке на хвилі революційних перетворень 1917 р. піднесло свої природні національні потенції на рівень світового культурного розвитку, додавши до нього значущу змістову барву. Її несли в своїй творчості і П. Тичина, і Г. Косинка, і М. Хвильовий, і М. Куліш, і Ю. Яновський, і М. Зеров, і В. Підмогильний, і О. Довженко, і багато інших визначних митців, які в умовах соціальної і національної залежності стали жертвою спланованого терору і не могли на повну силу реалізувати можливості своїх талантів.

Тема 8. Літературознавство епохи потепління 60-х років (2 год)

1. Занепад літературознавства в літературній критиці. Поясніть специфіку розвитку літературознавства в часи хрущовської «відлиги».

2. Рух «шістдесятництва» у літературній критиці. Ідеологічний наступ та протистояння літературознавців І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка.

3. Зближення діаспорного та материкового літературознавства.

4. Повернення репресованого літературознавства (С. Єфремов, М. Грушевський, М. Зеров, Д. Чижевський).

Додаткові питання:

1. Особливості марксистського літературознавства і причини спротиву йому.

2. Охарактеризуйте причини «мертвого десятиліття» в 50-ті роки ХХ ст.

3. Авторські стратегії під час масових арештів в Україні.

4. Основні тези статті І. Дзюби «На еліту надійся, а сам не плошай»

5. Гуманістичний рух 60-х років, висвітлений у інтерв'ю за І. Дзюбою 2015 року (Див.: <https://www.youtube.com/watch?v=ipHw-VXxmug>)

6. Поясніть вислів Л. Тарнашинської: *«Поетика 60-ва позначена впливом як компонентів естетичного ідеалу, так і риторики, заґрунтованої в онтологічному і особливо національні основи буття, – остання постає в його дискурсі як шляхетною формою замозахисту (за Аристотелем), так і комунікативним викликом офіційній пропаганді й суспільству»*.

Основна література

1. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К.: Видавничий центр «Академія», 2003. 357 с.
2. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поети кальний аспекти). К.: Смолоскип, 2010. 632 с.
3. Пахльовська О. Українські шістдесятники: філософія бунту // Сучасність. 2000. № 4. С. 65–74.

Додаткова література

1. Дончик В. Г. Поступ і суперечності // Діалектика художнього пошуку. Літературний процес 60-80-х років. К.: Наукова думка, 1989. 318 с.
2. Коцюбинська М. Мої обрії: В 2 т. К.: Дух і літера, 2004.
3. Тарнашинська Л. Балансування між «риторичним раціоналізмом» і «естетичною правдою»: ще один аспект шістдесятництва // Слово і час. 2014. № 10. С. 27–43.
4. Літературознавство. Словник основних понять. / Пер. з нім. А. Цяпи. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. 280 с.
5. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

Реферати

1. Зборовська Н. Стильовий портрет шістдесятництва // Слово і час. 2001. № 12. С. 26–43.
2. Письменницький діалог: Євген Сверстюк і Валерій Шевчук // Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поети кальний аспекти). К.: Смолоскип, 2010. С. 583–594.
3. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: аберація явища у постмодерному прочитанні // Слово і час. 2006. № 3. С. 59–71.

4. Тарнашинська Л. Балансування між «риторичним раціоналізмом» і «естетичною правдою»: ще один аспект шістдесятництва // Слово і час. 2014. № 10. С. 27–43.

Тексти для обов'язкового конспектування

Обов'язкове конспектування будь-якої статті одного з літературознавців-шістдесятників (М. Коцюбинської, І. Дзюби, І. Світличного або Є. Сверстюка (за вибором)).

Теоретичний матеріал для підготовки до практичних занять

Після арешту Т. Шевченка й кирило-мефодіївців, наприклад, історики літератури фіксують так зване "мертве десятиліття". Щось подібне намічалось в українському літературному процесі середини 50-х років ХХ ст.; він у цей час уже майже зникав, бо загнані за ґрати соцреалізму письменники стали публікувати однаково безликі і "правильні" (з позицій більшовицької доктрини) твори, а літературознавці вважали, що вони вже всю роботу виконали і тому або мовчали, або публікували в основі своїй безпредметні, описові студії. Риторики з молодшої генерації шістдесятництва (І. Дзюба, Ю. Барабаш, І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Фащенко, В. Дончик, Г. Сивокінь, М. Малиновська, М. Ільницький, А. Макаров та ін.) ідеологічне забарвлення своїх думок намагалися поступово поєднувати з власне науковим аналізом літературних явищ, який давав змогу ширше говорити про іманентну специфіку літературного процесу, акцентувати на неприпустимому зниженні естетичних критеріїв в оцінці творів, на загрозливому засиллі в літературі кон'юнктурних схем і безликих штампів, що вело до девальвації самого уявлення про художнє слово. Одна з таких конференцій відбулася 1978 р. в Донецьку, де її учасниками були запропоновані навіть доповіді про "нетрадиційні" в радянському літературознавстві ("буржуазні") форми аналізу художніх творів – структуралізм, семіотика, компаративістика. Це був час, коли в науку про літературу поверталися дослідження послідовного опозиціонера соціалістичного реалізму М. Бахтіна, а в мову науки про літературу – недостатньо вживані раніше поняття "естетика художнього слова", "художня картина світу", "теорія хронотопа", "амбівалентність мислення", "карнавалізація художньої мови" тощо. До них стали звертатися й деякі українські вчені, хоч це часом мало форму вкраплень зовсім "іншої" наукової мови в панівну соцреалістичну методологію.

Тема 9. Дискурс модерного літературознавства в 90-х роках (2 год)

1. Пошуки літературознавчих методологій у 90-х роках.
2. Дискурсія українського модернізму у працях Т. Гундорової, С. Павличко.
3. Діаспорне літературознавство (М. Павлишин, Г. Грабович).

4. Сучасні дослідження О. Забужко, Я. Поліщука, Д. Наливайка, М. Будного, В. Нямцу та ін.
5. Одеська літературознавча школа ОНУ імені І. І. Мечникова.

Додаткові питання:

1. Причини послаблення в критичній думці на пострадянському просторі.
2. Нова тематика літературознавчих праць в Україні.
3. Феміністична критика як нове явище в українському літературознавстві.
4. Аналіз літературознавчих праць Одеських літературознавців ОНУ імені І. І. Мечникова.

Основна література

1. Будний В. Порівняльне літературознавство: Підручник / В. Будний, М. Ільницький. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
2. Гундорова Т. Саморозгортання модерністського дискурсу // Т. Гундорова. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. К.: Критика, 2009. С. 248–270.
3. Дослідницькі стратегії сучасного літературознавства: навчальний посібник / уклад. Т. М. Марченко, Л. І. Морозова, О. А. Писарева та ін. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2018. 233 с.
4. Літературознавчий аналіз художнього тексту/твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 225 с. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/7732>
5. Література на полі медій: Збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики. Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України / за ред. Т. І. Гундорової та Г. М. Сиваченко. Київ, 2018. 633 с.
6. Методології сучасної літературної компаративістики: Збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Сиваченко Г. М. Київ, 2020. 633 с.
7. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства. К.: ВЦ «Академія». 2003. 357 с.
8. Поліщук Я. Маска та ім'я автора // Слово і час. 2006. № 5. С. 10–15.

Додаткова література

1. Гундорова Т. Літературний канон і міф // Слово і час. 2001. № 5. С. 15–24.
2. Гундорова Т. Український літературний постмодерн. К.: Критика, 2005. 263 с.

3. Дончик В. Г. Поступ і суперечності // Діалектика художнього пошуку. Літературний процес 60-80-х років. К.: Наукова думка, 1989. 318 с.
4. Зубрицька М. Homo legens. Читання як соціокультурний феномен. Львів: Літопис, 2004. 352 с.
5. Мережинська Г. «Східноєвропейська» модифікація постмодернізму // Філологічні семінари. Типи художньої творчості в епоху постмодернізму: реальність чи віртуальність? Вип. 5. К.: Київ. держ. ун-т, 2002. С. 24.
6. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература. (Теоретические аспекты функционирования): монографія. Черновці: «Рута», 2007. 520 с.
7. Павлишин М. Канон та іконостас. К.: Час, 1997. 447 с.
8. Павлишин М. Література, нація і модерність. Львів: Центр гуманітарних досліджень. Смолоскип, 2013. 85 с.
9. Сивокінь Г. Методологічне значення канону в самосвідомості літературознавства // Літературознавство. К.: Обереги, 1996. 496 с.
10. Сивокінь Г. У вимірах сприйняття. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій. К.: «Фенікс», 2006. 301 с.
11. Фащенко В. У глибинах людського буття. Літературознавчі студії. [упор. М. М. Фащенко, В. Г. Полтавчук, вступ. ст. В. Г. Полтавчук]. Одеса: Маяк. 2005. 640 с.

Тексти для обов'язкового конспектування

Обов'язкове конспектування будь-якої статті одного з вчених філологічного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова (за вибором).

Реферати

1. Мейзерська Т. Слово Шевченка: міф, метафора, історія. Одеса: Астропринт, 1996. 64 с.
2. Поліщук В. Вісімдесятники як літературне явище // Слово і час. 2001. № 5. С. 37–45.
3. Павличко С. Методологічна ситуація в сучасному українському літературознавстві // Слово і час. 1993. № 3. С. 46–50.
4. Дзюба І. Маски демаскатора // Слово і час. 2008. № 4. С. 3–13.

Теоретичний матеріал для підготовки до практичних занять

Завдання, які постали перед літературою із здобуттям незалежності України:

- проблема виходу української літератури з «духовної в'язниці»;
- творення національної літератури;
- довести, що українська література не є літературою меншини;
- дати правдиві, талановиті свідчення про свою добу.

Етапи створення нової літератури: розширення мовного ареалу («жива» мова, сленг, архаїзми, російська транскрибована мова); поява нового героя (маргінала);

Є. Сверстюк до своєї студії "Собор у риштуванні" взяв епіграф зі слів Сент-Екзюпері про те, що цивілізація вчить людину "крізь каміння бачити Собор». «У радянських авторів був один співрозмовник держава, і всю енергію автори віддавали на боротьбу з її рамками» (О. Забужко).

Посутнім прагненням говорити "канонізовано" про видатні явища українського письменства позначені книги Грабовича "До історії української літератури", 1997; і **М. Павлишина "Канон та іконостас", 1997**. "Літературний твір, – пише М. Павлишин – промовляє до публіки певними аргументами, завданням яких є або підтвердити, або змінити її обрій сподівань. "Аргумент" у цьому контексті – це, звичайно, не зашифроване абстрактне речення, а естетична стратегія, що змінює способи бачення та почування. Зацікавлення аргументаційним виміром літературного твору, отже, це зацікавлення питанням про те, як твір бере участь у процесі історичної зміни". У дослідженні **С. Павличко "Дискурс модернізму в українській літературі"** (1997, друге видання – 1999) подібні (чи дотичні до них) питання розглянуті у виразніше підкресленому історико-літературному плані. Авторка проаналізувала майже всі етапи становлення та розвитку українського модернізму, який, на її думку, так і не відбувся "в повному обсязі". Вона розглядає тільки вияви його в різний час чи "уламки" в творчості того чи того автора. Висхідним принципом для неї є переконання, що терміном "модернізм" в українській літературній історії позначені явища різних періодів і часто – діаметрально протилежного змісту. Адже модернізм рубежу ХІХ–ХХ ст. (неоромантизм) мав інші форми й завдання, ніж модернізм десятих років ("молодомузівці" й "хатяни"); модернізм 20-х (неокласицизм, подекуди – М. Хвильовий) узагалі був "прихованим", а модернізм сорокових (письменники української еміграції) щодо попередніх модернізмів був настроєним критично в принципі. Модерністи 50-60-х років ("Нью-Йоркська група") оголошували себе відірваними від будь-яких традицій не лише модерністського характеру, а й будь-яких літературних "ізмів". Щоб знайти всьому цьому хоч якийсь "спільний знаменник", С. Павличко змушена була підійти до українського модернізму "не як до набору стилевих, формальних або жанрових принципів, а як до певної мистецької філософії, певної моделі літературного розвитку в нашому столітті". Характерна риса дослідження С. Павличко – широкий європейський контекст, зв'язок його з теоретичними засадами, виробленими у працях З. Фрейда, Ф. Ніцше, Т. Адорно, Й. Габермаса, М. Фуко та ін.

Т. Гундорова говорить про перелом щодо статусу і природи слова, а саме – його Проявлення (себто проявлення словесної форми й одночасне явлення його смислу) – означало руйнування авторитетного і законного імені, тотожного з місцем Батька у культурі. Мовомислення вбирало в себе екстатично-естетичну ніцшеанську "вищу культуру", як у методології М. Євшана, з'єднувалося з бажанням, як у творчості В. Винниченка, відновлювало гностичну потугу слово- і світотворення, поєднуючись з індивідуалізмом, як у І. Франка, та міфологізмом слова-

тіла, як у Лесі Українки. Такі іпостасі модерної дискурсії, яка водночас стає онтологією і риторикою, досліджуються в книзі Т. Гундорової на основі текстів українських творів і української критики. У монографії розроблено також типологію естетико-культурологічних концепцій раннього українського модернізму (спіритуальний та культурний різновиди), а також простежено зміну ідеологій "загальнонародної" та "вищої" культури.

Оксана Забужко: *«Шевченко постійно присутній в українському інформаційному культурному полі – полі, я б сказала, колективного несвідомого. Він постійно присутній, незалежно від того, говоримо ми про нього чи ні. Він – у кодах національної пам'яті. Це не містика. Шевченко тут, Шевченко з нами і пора прочитати і зрозуміти те, про що він говорив і попереджав український народ. Бо насправді Шевченкова система вартостей є тотально етичною: це повага до людини, любов до людини і любов до добра. Це абсолютне неприйняття вірусу зла в усіх його формах – від рівня міжлюдських стосунків (зраджена дівчина чи людський обман) і аж до рівня глобального».*

“Завдання критики – відстежувати цей потаємний "рух соків" по стовбуру культури. А уявіть, якби Достоевського розстріляли?.. Та тут один розтоптаний "метелик Бредбері", пам'ятаєте? – і вся внутрішня логіка розвитку культури порушується, і на наступні покоління вже падає тягар додаткової ваги – "надробити", "залатати" пропущене, говорити вже, так би мовити, "за себе и за того парня".

Тому що пропущених "етапів еволюції" в жодній культурі бути не може – інакше не буде живої культури, а будуть паперові квіти, підробки-імітації. А в нас не один "метелик Бредбері", а суцільний Сандормох, різної міри тяжкості, вісімдесят років зяє в анамнезі чорною дірою! Тому сьогодні нашій літературі доводиться спішно, скоромовкою "залатувати" вирубане, як нарощувати собі самій ампутовані тканини. Ясно, що це позначається на стилі, на характері оповіді, взагалі це дуже цікаві процеси – така "самореабілітація" історично скаліченої літератури, що, між іншим, свідчить про її життєву силу, тільки їх теж ніхто не відстежує.

Теми для самостійного опрацювання

1. Епоха Ренесансу і розвиток неокласичної (поетикальної) школи в науці про літературу.
2. Поняття “міфологізм” як метод і як форма художнього мислення.
3. Погляди на міф братів Грімм, Ф. Буслаєва, О. Веселовського та їх критика М. Драгомановим.
4. Суперечності в розвитку світової естетичної думки на рубежі XVIII–XIX ст. Естетичні погляди Т. Шевченка.
5. Погляди на розвиток мови і оцінка сучасної літератури в праці “Малорусская литература” М. Костомарова.
6. Трагування української літератури в “Истории славянских литератур” О. Пипіна. “Історія літератури руської” О. Огоновського.
7. “Народницьке” літературознавство як останній етап у розвитку історичної школи.
8. “Історія українського письменства” С. Єфремова.
9. Шляхи і долі психологічного напрямку в XX ст.
10. Трагування психологічних підходів до творчості, психологічних основ естетики, зміст поняття “історія літератури” в працях “Із секретів поетичної творчості”, “Література, її завдання і найважливіші цілі”.
11. Леся Українка і тлумачення нею неоромантизму.
12. Б. Лепкий і його “Начерк історії української літератури”.
13. Цензурні послаблення в критичній думці періоду війни. Огляди прози Л. Новиченка.
14. Значення праць “Історія української літератури” М. Гнатишака. “Історія української літератури” Д. Чижевського для розвитку літературного процесу.
15. Наукова спадщина вчених-літературознавців філологічного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова (Г. В'язовський, В. Фащенко, А. Слюсар, С. Ільйов, Н. Шляхова, М. Пащенко, Є. Черноіваненко та ін.)

Тести для перевірки знань

I варіант

1. Науку естетику заснував у середині XVIII ст.
А) Гегель
Б) Кронеберг
В) Баумгартен
Г) Гердер
2. Поняття «надлюдини» у філософію в XX столітті вводить
А) Бергсон
Б) Ніцше
В) Баумгартен
Г) Готьє
3. Не входить у визначення неоромантизму теза
А) Поривання «*ins blau*»
Б) Прагнення до ідеалу
В) Зображення внутрішнього світу героя
Г) Намагання висвітлити об'єктивний стан речей
4. Яка дискусія відбувається в Україні у літературознавстві у 1901 році?
А) Хвильовий-Яковенко
Б) Драгоманов-Грінченко
В) Вороний-Франко
Г) «Українська хата»-«Молода Муза»
5. Хто з літературознавців є редакторами журналу «Українська хата»?
А) М. Сріблянський, М. Євшан
Б) П. Карманський, М. Яцків
В) І. Франко, М. Павлик
Г) М. Луцький, І. Лепкий, М. Євшан
6. З кінця 1890-х рр. М. Грушевський очолив товариство
А) Просвіта
Б) Наукове товариство імені Шевченка;
В) Нова громада;
Г) Наукова спілка України

7. *«Історія письменства є історією ідей, а не книг»*, – ці слова у передмові до своєї головної праці сказав

- А) С. Єфремов;
- Б) І. Франко;
- В) М. Євшан;
- Г) О. Білецький

8. *«Кращі здобутки світової філософської, естетичної думки з традиціями, ментальними особливостями українського характеру»*, на думку М. Євшана, поєднані у творчості

- А) І. Франка;
- Б) В. Стефаника;
- В) Т. Шевченка;
- Г) Лесі Українки

9. Хто з літературознавців у 20 роки ХХ ст. працював в еміграції?

- А) Л. Білецький, М. Грушевський, Д. Чижевський, І. Франко
- Б) С. Єфремов, О. Білецький, І. Франко, П. Драгоманов
- В) І. Франко, П. Драгоманов, М. Возняк, С. Єфремов
- Г) Л. Білецький, М. Гнатишак, Д. Чижевський, Д. Донцов

10. Замість літературно-історичних періодів в основу своєї періодизації покладає художні стилі літературознавець

- А) О. Білецький
- Б) Д. Чижевський
- В) М. Гнатишак
- Г) М. Возняк

11. На початку ХХ ст. у Київському університеті вели літературознавчі семінари

- А) В. Петров, О. Білецький
- Б) М. Гнатишак, Л. Білецький
- В) В. Перетц, М. Зеров
- Г) М. Зеров, О. Білецький

12. Редактором першого українського бібліографічного журналу «Книгар» у 1917-1920 рр. був

- А) М. Зеров
- Б) М. Филипович

- В) М. Драй-Хмара
- Г) Ю. Шевельов

13. Початок масових репресій у 1932 році в українській літературі та літературознавстві ознаменувався

- А) Постановою ЦК ВКП (б) «Про перебудову літературно-художніх організацій»
- Б) Постановою ЦК ВКП (б) «Про залучення ідеологічних організацій у літературу»
- В) Дискусією середини 20-х років ХХ ст.
- Г) Цькуванням викладачів Київського університету та членів АН України

14. Завдяки зусиллям якого літературознавця під час хрущовської відлиги до літературного обігу були повернуті імена В. Еллана-Блакитного, М. Ірчана, Є. Плужника?

- А) О. Білецький
- Б) Л. Новиченко
- В) І. Дзюба
- Г) В. Дончик

15. Про завдання сучасної української поезії на початку ХХ ст.. дискутують

- А) Хвильовий – Яковенко
- Б) Франко – Драгоманов
- В) Франко – Вороний
- Г) Чижевський – Білецький

II варіант

1. Хто з письменників ХХ ст. писав літературознавчі праці?

- А) І. Франко, Л. Мартович, М. Черемшина
- Б) Леся Українка, М. Євшан, М. Грушевський
- В) Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник
- Г) Леся Українка, О. Кобилянська, С. Окуневська, Дніпрова Чайка

2. У періодизації С. Єфремова зайвою є доба

- А) Доба національно-державної самостійності
- Б) Доба літературного підйому

- В) Доба національного відродження
- Г) Доба національно-державної залежності

3. У які роки ХХ ст. відбувся певний застій у літературознавстві?

- А) 60-ті роки
- Б) 20-30 ті роки
- В) 40-50-ті роки
- Г) Початок ХХ ст.

4. Про ставлення влади до суспільства у 40–50-ті роки О.Довженко пише у

- А) Щоденнику
- Б) Повісті полум'яних літ
- В) Україні в огні
- Г) Землі

5. Яких літературознавців було репресовано у 30-х роках ХХ ст?

- А) М. Хвильовий, М. Яковенко
- Б) М. Зеров, М. Драй-Хмара
- В) М. Возняк, С. Єфремов
- Г) Д. Чижевський, М. Грушевський

6. Хто з літературознавців працював в еміграції?

- А) Л.Білецький, М. Грушевський, Д. Чижевський, І. Франко
- Б) С. Єфремов, О. Білецький, І. Франко, П. Драгоманов
- В) І. Франко, П. Драгоманов, М. Возняк, С. Єфремов
- Г) Л. Білецький, М. Гнатишак, Д. Чижевський, Д. Донцов

7. Хто вперше створив періодизацію літератури, в основі якої – естетичний принцип?

- А) Д. Чижевський
- Б) С. Єфремов
- В) М. Гнатишак
- Г) Л. Білецький

8. Хто не входив до організації МУР?

- А) Ю. Шерех
- Б) Є. Маланюк

- В) Ю. Лавріненко
- Г) Д. Чижевський

9. Знайти єдину ідею, яка б об'єднала різні літературні інтереси, мало на меті угруповання

- А) МУР
- Б) ВАПЛІТЕ
- В) Просвіта
- Г) Гарт

10. Який літературознавець був відомим академіком, автором «Історії української літератури», автором досліджень з давньої літератури?

- А) Л. Білецький
- Б) О. Потебня
- В) О. Білецький
- Г) М. Возняк

11. Замість літературно-історичних періодів в основу своєї періодизації кладе художні стилі літературознавець

- А) О. Білецький
- Б) Д. Чижевський
- В) М. Гнатишак
- Г) М. Возняк

12. Своєрідним шоком для офіційної ідеології у 60-х роках стала праця

- А) І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?»
- Б) О. Білецький «Лицар літературної науки»
- В) Л. Новиченко «Не ілюстрація – відкриття!»
- Г) Г. Грабович «Поет-міфотворець»

13. Дослідженню творчості П. Тичини присвятив монографію у 1956 р. літературознавець

- А) Л. Новиченко
- Б) О. Білецький
- В) І. Дзюба
- Г) М. Гнатишак

14. У роки Другої світової війни Інститут літератури як наукову установу було

- А) закрито
- Б) евакуйовано до Уфи
- В) переведено в еміграцію
- Г) Інститут функціонував у Києві

15. На початку ХХ ст. у Київському університеті вели літературознавчі семінари

- А) В. Петров, О. Білецький
- Б) М. Гнатишак, Л. Білецький
- В) В. Перетц, М. Зеров
- Г) М. Зеров, О. Білецький.

Питання до заліку з курсу «Історія українського літературознавства»

1. Предмет і метод літературознавства. Зв'язок літературознавства з іншими гуманітарними науками.
2. Періодизація. Особливості розвитку українського літературознавства і зв'язок його із світовою наукою про літературу.
3. Структурне та герменевтичне літературознавство.
4. Епоха Ренесансу і розвиток неокласичної (поетикальної) школи в науці про літературу.
5. Латиномовні українські поетики та їх місце в становленні вітчизняного літературознавства.
6. Формування історичної школи як вияв романтизму в науці про літературу.
7. М. Максимович і його принципи наукового аналізу літературних творів.
8. “Романтичне літературознавство” представників “Руської трійці” та Кирило-Мефодіївського братства.
9. П. Куліш як один з основоположників української літературної критики нового періоду.
10. Міфологічний напрям у літературознавстві та розвиток його у працях М. Костомарова.

11. М. Костомаров про сучасний йому літературний процес. Стаття “Огляд творів, писаних малоруською мовою”.
12. Теоретичне обґрунтування природи фольклорного і міфічного символу в праці М. Костомарова “Слов'янська міфологія”.
13. Поняття “міфологізм” як метод і як форма художнього мислення.
14. Порівняльно-історична методологія в дослідженні природи міфа і його ролі у формуванні пізніших національних мистецтв в особі М. Драгоманова. Дискусія М. Драгоманова та Б. Грінченка.
15. Погляди на міф братів Грімм, Ф. Буслаєва, О. Веселовського.
16. Культурно-історичний напрям. І. Тен.
17. Трактатування української літератури в праці “Очерки истории украинской литературы” М. Петрова.
18. Наукова спадщина М. Дашкевича і проблема компаративних досліджень літератури.
19. М. Драгоманов і його порівняльна методологія в дослідженні фольклорної та професійної літератури.
20. “Історія українського письменства” С. Єфремова.
21. “Харківський період” психологічного напрямку: теоретичні праці О. Потебні і Д. Овсянико-Куликовського.
22. Психологічний напрям і феномен психоаналізу.
23. Зміст поняття “філологічна школа” і місце її в історії літературознавства.
24. Ситуація в українській науці про літературу на початку ХХ ст. Леся Українка і тлумачення нею неоромантизму.
25. Дискусія І. Франка і М. Вороного про нові шляхи літератури.
26. Критична діяльність авторів з оточення “Молодої музи”.
27. Естетичні позиції літературних критиків з “Української хати”.
28. Філологічний семінар у Київському університеті під керівництвом
29. В. Перетца.
30. Філологічні традиції в українському літературознавстві 20-х років і розгром їх на рубежі 20–30-х років ХХ ст.
31. Трактатування психологічних підходів до творчості, психологічних основ естетики, зміст поняття “історія літератури” в працях І. Франка “Із секретів поетичної творчості”, “Нарис історії українсько-

руської літератури до 1890 року”, “Література, її завдання і найважливіші ціхи».

32. Ситуація в літературознавстві у зв'язку з революційними переворотами 1917-го і наступних років.
33. Зарубіжне та материкове літературознавство України 20-х років ХХ ст.
34. Теоретичні та історико-літературні праці узагальнюючого характеру (Л. Білецький, М. Грушевський, М. Возняк та ін.).
35. Дослідницька робота в системі ВУАН та у вищих навчальних закладах (С. Єфремов, А. Кримський, М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара, К. Копержинський та ін.).
36. Утвердження марксистського літературознавства і проблеми вульгарно-соціологічної методології.
37. Літературна дискусія 1925-1928 рр.
38. Монополія марксистського літературознавства і теоретичне обґрунтування соцреалізму. Діяльність О. Білецького.
39. Цензурні послаблення в критичній думці періоду війни.
40. Сталінська розправа з кіноповістю О. Довженка “Україна в огні” й її перенесення на сучасний літературний процес.
41. «Історія української літератури” Д. Чижевського для розвитку літературного процесу.
42. Концепція літературної творчості в критичних виступах членів МУРу (В. Петров, Ю. Шерех, В. Державін та ін.).
43. Відродження науки про літературу у 60-80-х рр. ХХ ст.
44. Спротив ідеологічному наступу на літературу й літературну критику (статті і виступи О. Гончара, І. Дзюби, І. Світличного, Є. Сверстюка, В. Стуса та ін.).
45. Дискурс модерного літературознавства в 90-х рр. ХХ ст. Спроби постмодерного погляду на літературу у дослідженнях Г. Грабовича і М. Павлишина.
46. Наукова спадщина вчених-літературознавців філологічного факультету ОНУ імені Мечникова (Г. В'язовський, В. Фашенко, А. Слюсар, С. Ільйов, Н. Шляхова, М. Пашенко, М. Черноіваненко та ін.)

Рекомендована література до курсу

1. Пеха М. П. Історія українського літературознавства. Методичні рекомендації до проведення практичних занять для студентів денного відділення філологічного факультету (спеціальність «Українська мова та література»). Одеса: Одеський національний університет», 2011.
2. Пеха М. П. Історія українського літературознавства. Методичні рекомендації до проведення практичних занять для студентів денного відділення філологічного факультету (спеціальність «Українська мова та література»). Одеса : «Астропринт», 2002.
3. Подлісецька О. О. Історія українського літературознавства. Методичні рекомендації. Одеса: Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, 2014.
4. Подлісецька О. О. Історія українського літературознавства. Методичні рекомендації. Вид. друге, доповн. Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016.
5. Программы лекционных курсов кафедры мировой литературы. Часть I / глав. ред. Н. М. Раковская. Одесса: Астропринт, 2008.
6. Программы лекционных курсов кафедры мировой литературы. Часть II / глав. ред. Н. М. Раковская. Одесса: Изд-во ОПУ, 2010.
7. Раковская Н. М. Литературная критика. Проблемы теории и истории: [монография] / Н. М. Раковская. Одеса: Астропринт, 2007.

Основна література

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. [за ред. Марії Зубрицької]. [2-е вид., доп.]. Львів: Літопис, 2001.
2. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 296 с.
3. Дослідницькі стратегії сучасного літературознавства: навчальний посібник / уклад. Т. М. Марченко, Л. І. Морозова, О. А. Писарева та ін. Слов'янськ: Вид-во Б.І. Маторіна, 2018. 233 с.
4. Введение в литературоведение: Учебник Н. Л. Вершинина, Е. В. Волкова, А. А. Илюшин и др.; под общ. ред. Л. М. Крупчанова. М.: Издательство «Оникс», 2005.
5. Вступ до літературознавства: Хрестоматія: Навч. Посібник. Упоряд. Н. І. Бернадська. Київ: Либідь, 1995.
6. Галич О. А. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010.
7. Грицак Н. Теорія і методика жанрового аналізу малих епічних і ліро-епічних різнонаціональних художніх творів: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2020. 400 с.
8. Гундорова Т. Проявлення слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Київ: Критика, 2009.
9. Євшан М. Критика. Літературознавство. Естетика. Київ: Критика, 1998.

10. Лексикон загального та порівняльного літературознавства [за ред. А. Волкова]. В.о. Буковинського центру гуманітарних досліджень. Чернівці: Золоті литаври, 2001.
11. Література. Теорія. Методологія: пер. з польськ. С. Яковенка. Упор. і наук. ред. Д. Уліцької. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006.
12. Літературознавство. Словник основних понять. Пер. з нім. А. Цяпи. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2008.
13. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К. : ВЦ "Академія", 2007.
14. Літературознавчий словник-довідник. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. Київ: ВЦ "Академія", 1997.
15. Література на полі медій: Збірка наукових праць відділу теорії літератури та компаративістики. Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України /за ред. Т. І. Гундорової та Г. М. Сиваченко. Київ, 2018. 633 с.
16. Методології сучасної літературної компаративістики: Збірка наукових праць відділу компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України / ред. Сиваченко Г. М. Київ, 2020. 633 с.
17. Моклиця М. Основи літературознавства. Посібник для студентів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2002.
18. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства: Підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2003.
19. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006.
20. Теория литературы: уч. пособие [для студ. фил. ф-в высш. уч. завед: в 2 т.] / [под. ред. Н. Д. Тмарченко]. Москва: Академия, 2004. Т. 1: Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. 2004.
21. Франко І. Зібрання праць у 50 т. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 16.
22. Художність літератури: збірник наукових праць. Відп. ред. Є. М. Черноіваненко. Одеса: «Астропринт», 2016.
23. Чамата Н. Дослідження з поезики: вірш, жанр, композиція. Київ: Вид-во «Києво-Могилянська академія», 2016. 500 с.

Додаткова

1. Бахтин М. Автор и герой в эстетической деятельности. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979.
2. Выготский Л. Психология искусства. Москва: Лабиринт, 1998.
3. В'язовський Г. А. Творче мислення письменника. Київ: Дніпро, 1982.
4. Гиршман М. М. Литературное произведение. Теория и практика анализа. Москва: Высшая школа, 1991.
5. Жаборюк А. А. Бароко (доба, людина, стиль, художній світ): посібник з історії світової художньої культури. Одеса: Астропринт, 2015.
6. Подлісецька О. О. Імпресіоністський малюнок в оповіданні Лесі Українки «Над морем» // *Odessa i morze Czarne jako przestrzen literacka* / Одеські студії,

том 2, Redakcja naukowa Jaroslaw Lawski I Natalia Maliutina. Bialystok-Odessa: Wydawnictwo PRYMAT. С. 511 – 520 **Закордонна публікація.**

7. Подлісецька О. О. Феномен жіночого письма в українській літературі к. XIX – п. XX ст. // *Закарпатські філологічні студії*, вип. 6. Ужгород, 2018. С. 186–190.
8. Подлісецька О. О. Характер та внутрішній світ героя в малій прозі Лесі Українки та Вірджинії Вульф // *Срібний вік: діалог культур : збірник наукових статей за матеріалами IV Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті професора С. П. Ільова* / ред. кол.: Є. М. Черноіваненко, В. Б. Мусій, Н. М. Шляхова; відп. ред. Н. М. Раковська. Одеса: Астропринт, 2018. С. 214–220.
9. «Читач. Рецепція. Інтерпретація». Матеріали наукового круглого столу. За ред. проф. Шляхової Н. М. Одеса: «Астропринт», 2017.
10. Шляхова Н. Психологічні основи творчості. *Проблеми сучасного літературознавства*. Вип. 3. Одеса: Маяк, 1999. С. 5–17.
11. Шляхова Н. Український контекст рецептивної естетики (автор і читач у теорії словесної творчості О. Потебні та І. Франка). *Проблеми сучасного літературознавства: збірник наукових праць*. Відп. ред. Є. М. Черноіваненко. Одеса: «Астропринт», 2012. Вип. 16. С. 96–106.
12. Шляхова Н. Теорія словесної творчості О. Потебні в контексті літературно-критичної думки XX століття. *Проблеми сучасного літературознавства: збірник наукових праць*. Відп. ред. Є. М. Черноіваненко. Одеса: «Астропринт», 2012. Вип. 15. С. 41–52.

Електронні інформаційні ресурси

1. Електронна б-ка / Режим доступу: [http:// www. twirpx.com](http://www.twirpx.com)
2. Єдине освітнє інформаційне вікно України / Режим доступу: : [http// www. osvita.com](http:// www. osvita.com)
3. Сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України / Режим доступу: : [http// www.mon.gov.ua](http:// www.mon.gov.ua)

Навчальне видання

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА ТА КРИТИКИ

ЕЛЕКТРОННІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

для студентів IV курсу денної форми навчання
філологічного факультету
напряму підготовки 6.020303 Філологія
спеціальності «Українська мова та література»

Електронне практичне видання

Укладач

Подлісецька Ольга Олегівна

В авторській редакції

Затвердж. авт. 03.07.2023. Шрифт Times New Roman.
Системні вимоги: операційна система сумісна з програмним
забезпеченням для читання файлів формату PDF.
Обсяг 0,9 МБ. Зам. № 2602.

Видавець і виготовлювач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39, e-mail: druk@onu.edu.ua